

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Kamila Kohoutová

Specifické rysy lexika madeirské portugalštiny

Lexical Characteristics of the Portuguese Language Spoken in Madeira

Vedoucí práce: Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. prosince 2023

Kamila Kohoutová

Ráda bych poděkovala vedoucí této bakalářské práce Mgr. Petře Svobodové, Ph.D. za její vstřícný přístup, cenné rady a vedení, které mi při psaní poskytla.

Mé díky patří také všem, kteří se zúčastnili dotazníkového průzkumu a bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

Abstrakt

Cílem této práce je představit specifické rysy lexika portugalského mluvené na Madeiře a zkoumat rozšíření lexikálních regionalismů mezi mluvčími, kteří nejsou běžně považováni za zjevné nositele nářečních rysů. Nejprve přiblížíme madeirské dialekty v kontextu evropské portugalského a budeme pozorovat jejich vývoj nejenom z pohledu portugalské minulosti a současnosti, ale také z pohledu historie portugalské dialektologie. Druhá kapitola se soustředí na popis obecně uznávaných charakteristik madeirských dialektů ve všech jazykových plánech – fonetickém, morfosyntaktickém a lexikálním. Právě lexikální aspekt je středem pozornosti ve finální části této práce, kde představujeme náš výzkum týkající se znalosti a užívání regionalismů mluvčími portugalského jazyka na Madeiře, kteří dokončili středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání. Je běžnou domněnkou, že jejich jazykový projev nevykazuje rysy typické pro dialekty tak často jako k tomu dochází u méně vzdělaných mluvčích. S vývojem a změnami procházející společností ale právě oni mohou hrát zásadní roli v uchování dialektů tak typických pro Madeiru. Náš výzkum byl proto navržen tak, abychom zjistili, nakolik jsou dnes regionalismy živé v povědomí těchto mluvčích.

Klíčová slova: portugalsčina, dialekt, Madeira, regionalismy, dialektismy

Abstract

The aim of the present thesis is to describe lexical characteristics of Portuguese spoken in the island of Madeira and to study proliferation of lexical regionalisms among its users whose speech is not as likely to carry dialectal traits. We first introduce the Madeiran dialects in the context of the European Portuguese variant and observe their evolution not only from the perspective of Portugal's past and present, but also the history of Portuguese linguistics. Chapter 2 focuses on describing commonly recognized characteristic traits of the Madeiran dialects on all planes of language – phonetic, morphosyntactic, and lexical. The lexical aspect comes into focus in the final part of the thesis where we present our own research regarding knowledge and use of regionalisms among Portuguese speakers in Madeira who have concluded secondary or college education. Their speech is typically perceived to be less likely to exhibit traits of dialects in comparison to their less educated counterparts. As societies develop and change however, they may play an essential role in preserving the dialects so typical for Madeira. Our research was therefore designed to find out how alive regionalisms are among these speakers.

Key words: Portuguese, dialect, Madeira, regionalism, dialectism

Obsah

Úvod.....	8
1. Dialekty madeirského souostroví.....	9
1.1 V kontextu evropské portugalštiny	9
1.1.1 Madeirské dialekty v rámci klasifikace dialektů evropské portugalštiny	9
1.1.2 Současný pohled na madeirské dialekty.....	11
1.2 V kontextu sociálně-historickém.....	12
2. Charakteristické rysy madeirských dialektů	16
2.1 Fonetické	16
2.1.1 Diftongizace přízvučného vokálu [i]	17
2.1.2 Palatalizace laterály [l]	17
2.1.3 Semivokalizace souhlásky [s].....	18
2.1.4 Centralizace vokálu [u].....	18
2.2 Morfosyntaktické	19
2.2.1 Užití slovesa ter ve významu existovat v neosobních větných konstrukcích.....	19
2.2.2 Absence členu u posesivních adjektiv	19
2.2.3 Užití gerundia v perifrastických vazbách s durativním významem	20
2.2.4 Odchylky od užití předmětu přímého (předmět akuzativního typu) v pronominálních konstrukcích	21
2.3 Lexikální	22
2.3.1 Inovační tendence	22
2.3.2 Konzervativní tendence	24
3. Metodologie	26
3.1 Madeirské regionalismy	26
3.2 Kritéria přípravy a distribuce dotazníku, způsob sběru dat.....	27
3.3 Sociokulturní profil respondentů.....	30
4. Regionalismy v povědomí a projevu madeirských mluvčích.....	32
4.1 Regionalismy v povědomí madeirských mluvčích	32
4.2 Regionalismy v projevu madeirských mluvčích	35
5. Znalost a užití madeirských regionalismů v závislosti na sociolingvistických proměnných	38
5.1 Pohlaví.....	38
5.2 Nejvyšší dosažené vzdělání.....	39
5.3 Věk	39

5.4 Bydliště	40
5.5 Profese.....	40
6. Závěr	41
Seznam použitých zdrojů.....	43
Přílohy.....	49

Seznam použitých zkratk

ALEPG - Atlas Linguístico e Etnográfico de Portugal e da Galiza

ALLP - Atlas Linguístico do Litoral Português

ALEAç - Atlas Linguístico e Etnográfico dos Açores

BA - Fronteira Dialectal do Barlavento Algarvio

CSF - Corpus Sociolinguístico do Funchal

PP – Português Padrão

subst. - substantivum

adj. - adjektivum

v. - verbum

Úvod

Přestože Madeira, „perla Atlantiku“ a „ostrov věčného jara“, jak je jí často přezdíváno, prochází v posledních desetiletích intenzivní proměnou, je stále místem, kde každodenní život obyvatel odráží nesčetné tradice a bohatou historii. Ať už se jedná o místní zemědělce, kteří dodnes využívají důmyslný zavlažovací systém tzv. levád z 16. století, nebo starousedlíky ve vesnicích, kteří se potkávají před svými domy, aby si sdělili novinky posledních dní. Je to právě tady, kde můžeme nejčastěji slyšet místní dialekt, který je významným aspektem madeirské svébytnosti.

Když se z venkova a vyšší nadmořské výšky přesuneme na pobřeží a blíže k Funchalu, který je dnes kosmopolitním městem neustále tepajícím energií, portugalská mluvená v kavárnách a na náměstích nám zřejmě bude výrazně srozumitelnější. Tato opozice města a venkova, stáří a mládí, tradice a modernity, se promítá i do jazyka. Je obecně přijímaným faktem, že venkovská populace, zpravidla méně vzdělaná a do jisté míry nějakým způsobem izolovaná od okolní společnosti, je častějším nositelem jazykových rysů, které se odchyľují od spisovného jazyka. S postupující globalizací a univerzální dostupností vyššího vzdělání přirozeně můžeme předpokládat, že společně s těmito generacemi, které žily venkovským životem, pomalu mizí i dialekty.

Cílem této bakalářské práce, která se zabývá studiem madeirských dialektismů v povědomí Madeiranů, je zjistit, zda (a do jaké míry) vyjadřování vzdělanějších vrstev společnosti vykazuje rysy specifické pro madeirské dialekty. Je nasnadě, že Madeirané by měli mít solidní znalost (ať už aktivní nebo alespoň pasivní) výrazů specifických pro region, kde se narodili a žijí, jejíž míra ale bude záviset na sociolingvistických proměnných, jako jsou věk nebo dosažené vzdělání.

Abychom si na naši otázku mohli odpovědět, v teoretické části práce se nejprve věnujeme madeirským dialektům a jejich vývoji v sociálně-historickém kontextu a neopomeneme zmínit ani jejich postavení mezi ostatními nářečnými evropské portugalské. Následně se podíváme na jazykové rysy, které je charakterizují z hlediska fonetického, morfosyntaktického a lexikálního, s důrazem na kategorii zmíněnou jako poslední. Na tuto kapitolu pak již navazuje metodologická část, která vymezuje výraz ‚dialektismus‘ pro účely této práce a popisuje také kritéria, která sloužila k sestavení dotazníku a definovala rozsah a způsob sběru dat. Finální část se pak zabývá vyhodnocením výsledků vlastního výzkumu na základě kombinovaného dialektického a sociolingvistického hlediska.

1. Dialekty madeirského souostroví

1.1 V kontextu evropské portugalštiny

1.1.1 Madeirské dialekty v rámci klasifikace dialektů evropské portugalštiny

O klasifikaci dialektů evropské portugalštiny se pokoušelo mnoho lingvistů, počínaje otcem portugalské dialektologie Josém Leite de Vasconcelem. Ten ve svém doktorátu *Esquisse d'une dialectologie portugaise* (1901) vymezil čtyři větší nářeční skupiny. Madeirský dialekt považuje za součást ostrovních dialektů společně s azorským nářečím. V systematickém výčtu rysů se ovšem zabývá převážně pevninskými dialekty a charakteristikám madeirského nářečí věnuje pouze krátký odstavec. Uvádí také, že ostrovní dialekty mají původ na jihu Portugalska.¹

Dodnes zřejmě nejcitovanější klasifikací je ovšem *Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses* Luíse Lindleyho Cintry vydaná v roce 1971. Podobně jako Vasconcelova práce se také soustředí spíše na pevninské Portugalsko.

Cintrou navrhovaná klasifikace dělí portugalské dialekty na tři širší skupiny (primárně na základě fonetických odlišností):²

Galicijské dialekty (*dialetos galegos*) vztahující se k území dnešního Španělska, které rozlišuje ještě na západní galicijštinu (*galego ocidental*) a východní galicijštinu (*galego oriental*).

Severní portugalské dialekty (*dialetos portugueses setentrionais*), které dále dělí na *dialectos transmontanos e alto-minhotos* zahrnující oblasti v okolí měst Bragança a Vila Real, a *dialectos baixo-minhotos-durienses-beirões*, které uslyšíme v oblasti Porta, Visea a směrem na východ ke španělským hranicím.

Středo-jihní portugalské dialekty (*dialetos portugueses centro-meridionais*) můžeme rovněž rozdělit do dvou podskupin. Na pobřeží Atlantického oceánu, od Aveira, přes Coimbru a Leirii, až k severním hranicím Lisabonu, mluvíme o *dialetos do centro-litoral*. S *dialetos do centro-interior e do sul* se pak můžeme setkat na většině území Alenteja a v Algarve.

---

¹ VASCONCELOS, José de Leite. *Esquisse d'une dialectologie portugaise*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, 1970, s. 130.

² CINTRA, Luís F. Lindley. *Nova proposta da classificação dos dialetos galego-portugueses*. In: CINTRA, Luís F. Lindley. *Estudos de Dialectologia Portuguesa*. Lisboa: Livraria Sá da Costa, 1995, s. 119-163.

Za spisovnou formu národního jazyka Cintra považuje portugalštinu, kterou se mluví v oblasti mezi Coimbrou, kterou protéká řeka Mondego, a Lisabonem, ležícím v ústí řeky Tejo, zahrnující území obou měst.

Společně s Cunhou pak zastává názor, že jak madeirská tak azorská nářečí jsou jakýmsi prodloužením středo-j jižních dialektů. Zároveň však upozorňují na to, že se madeirské dialekty, spolu s nářečím ostrova São Miguel, vyznačují určitými rysy, které je nápadně odlišují od ostatních portugalských dialektů³:

“Tento ostrov [S. Miguel], stejně jako Madeira, představují výjimečné případy uvnitř ostrovní portugalštiny. Nezávisle na sobě se odlišují od normy, kterou můžeme nazývat středo-j jižní, neboť ji doplňují o určitý počet velmi specifických rysů.”⁴

Přestože Cintra a Cunha zakládají svoje dělení na fonetických rysech, pozdější studie ukazují, že i na úrovni morfosyntaktické existují podobnosti madeirských dialektů s azorskými nářečím, které odkazují k sdílenému historickému vývoji ostrovních dialektů.⁵

V *Nova Gramática do Português Contemporâneo* Lindleyho Cintry a Celsa Cunhy z roku 1984 se poprvé objevuje odkaz k plurálu „madeirské dialekty“ (místo „madeirský dialekt“).⁶ Později byl tento pohled zpečetěn v posledním dialektologickém počínu L. Cintry, který byl prezentován ve Funchalu v roce 1990 na Kongresu madeirské kultury. Autor v něm nenavrhuje formální členění madeirských dialektů, ale explicitně trvá na existenci většího počtu dialektů na území madeirského souostroví a jejich různorodosti.⁷

---

³ CUNHA, Celso Ferreira da a CINTRA, Luís Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017, s. 31.

⁴ “Esta ilha [S. Miguel], assim como a Madeira, constituem casos excepcionais dentro do português insular. Independentemente uma da outra, ambas se afastam do que se pode chamar a norma centro-meridional por acrescentar-lhe um certo número de traços muito peculiares.”

⁵ BAZENGA, Aline. A variação entre ter e haver em construções existenciais numa variedade insular do PE (Funchal). In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 181-216.

⁶ CUNHA, Celso Ferreira da a CINTRA, Luís Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017, s. 24-35.

⁷ FRANCO, José Eduardo a ARAGÃO, António. *Cultura Madeirense. Temas e problemas: textos apresentados ao primeiro congresso de Cultura Madeirense*, Funchal, dezembro de 1990. Lisboa: Campo das Letras, 2008.

1.1.2 Současný pohled na madeirské dialekty

Přestože přibývající studie potvrzují Cintrovu hypotézu, že Madeira je i přes svou malou rozlohu dialektálně velmi rozmanitá, na rozdíl od pevninských nářečí doposud nebyly vymezeny konkrétní izoglosy.⁸ Rozsah existujících korpusů neumožňuje příliš podrobné zkoumání rozdílů v rámci souostroví.

Zásadním dílem je z pohledu vymezení ostrovních dialektů jako samostatné skupiny *Gramática do Português*, která vyšla v Lisabonu v roce 2013 pod vedením Eduarda Paivy Raposy. Uznává, že se tyto dialekty, navzdory některým sdíleným rysům, zřetelně vymezují vůči těm pevninským. V rámci ostrovních dialektů (*dialeto insulares*) rozlišuje mezi dialekty madeirskými a azorskými a věnuje se jak rysům, které je pojí, tak i těm, které jsou specifické pro jednotlivé ostrovy.⁹

Co se týče děl soustředících se výhradně na madeirská nářečí, Aline Bazengová ve svém příspěvku *Variedade madeirense do Português: coesão, variantes e representações* uvádí, že korpus takových vědeckých prací čítá 150 titulů za období mezi lety 1883 a 2014. Upozorňuje ale také na tematickou nevyváženost těchto prací, která je častá napříč všemi dialektologickými studiemi,¹⁰ kdy je v pouhých 12 % tématem morfosyntaktický plán. Fonetický plán je reprezentován v 34 % případů a lexikálnímu plánu se dostává nejvíce pozornosti se zastoupením 54%.¹¹ Velkou výtkou u raných slovníků a glosářů, tedy prací zaměřených na slovní zásobu, ale bývá příliš subjektivní a nedůsledné definování kritérií pro výběr prezentovaných výrazů, jejich významů nebo etymologie.¹²

Od 90. let 20. století každopádně došlo k významnému pokroku v oblasti zkoumání ostrovních dialektů. V roce 2001 byl publikován první díl Lingvisticko-etnografického atlasu Azorských

---

⁸ REBELO, Helena. A variação na variedade regional madeirense: aplicação de um teste perceptivo. In: *Lusofonia: Tempo de reciprocidades. Actas do IX Congresso da Associação Internacional de Lusitanistas*. Porto: Edições Afrontamento, 2011, s. 149-160.

⁹ SEGURA, Luísa. Variedades dialetais do português europeu. In: PAIVA RAPOSO, Eduardo Buzaglo; NASCIMENTO, Maria Fernanda Bacelar do; MOTA, Maria Antónia Coelho da; SEGURA, Luísa; MENDES, Amália. *Gramática do Português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 2013, s. 83-142.

¹⁰ PEREIRA, Sílvia Afonso. A sintaxe na classificação dos dialetos portugueses. In: *Textos selecionados, XXIX Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2014, s. 445-464.

¹¹ BAZENGA, Aline. Variedade madeirense do Português: coesão, variantes e representações. In: FRANCO, José Eduardo a TRINDADE, Cristina. *Que Saber(es) para o Século XXI? História, Cultura e Ciência na Madeira*. Esfera do Caos Editores. 2014, 1. vydání, s. 381-402.

¹² FIGUEIREDO, Ana Cristina. Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011 s. 15-52.

ostrovů (Atlas Linguístico-Etnográfico dos Açores - ALEAç), a i přes různé překážky a zpoždění, první svazek jeho madeirské verze (Atlas Linguístico-Etnográfico da Madeira e do Porto Santo. Vol. 1. Criação de Gado) následoval v roce 2018.¹³ Oba atlasy se zabývají zejména lexikem a fonetikou.

Co se týká studia morfosyntaktické variace, je v kontextu evropské portugalštiny potřeba zmínit Corpus Dialectal para o Estudo de Sintaxe (CORDIALSIN), který vznikl na základě nahrávek v rámci sběru dat pro lingvistické atlasy (ALEPG, ALLP, ALEAç a BA) mezi lety 1974 a 2004.¹⁴ Pro zkoumání syntaxe madeirských dialektů byl pak zásadní rok 2010, kdy společným úsilím brazilských a portugalských jazykovědců vznikl Corpus Concordância, který obsahuje 27 řízených rozhovorů s mluvčími madeirského dialektu ve Funchalu, které tvoří tzv. Corpus Sociolinguístico do Funchal (CSF).¹⁵

Nemůžeme opomenout zmínit ani bohatou práci Heleny Rebelové, Naidei Nunesové nebo Aliny Bazengové, která se věnuje rozličným aspektům místní mluvy a která významně přispívá k systematickému studiu jazykové identity madeirského souostroví.

1.2 V kontextu sociálně-historickém

Madeirské dialekty se začaly vyvíjet v 15. století po objevení ostrovů mořeplavci João Gonçalvesem Zarcem a Bartolomeem Perestrelem a při jejich následném osídlování. Jako přímý důsledek pokračující portugalské expanze do zámořských teritorií a rozkvětu cukrovarnického a vinařského průmyslu a obchodu s dřevem se na Madeiře rychle vytvořila společnost mezinárodního charakteru,¹⁶ sestávající zejména z cizinců evropského původu (mezi jinými třeba vlámských, florentských, španělských a anglických obchodníků), ale i početné komunity afrických

---

¹³ NUNES, Naidea a REBELO, Helena. 2020. A criação de Gado e as Expressões Oraís: Breve Comparação do Volume 1 do Atlas Linguístico-Etnográfico da Madeira e do Porto Santo com o dos Açores. In: CHAVES, Duarte Nuno. *Questões de Identidade Insular na Macaronésia*. S. Jorge: Santa Casa da Misericórdia das Velas & CHAM – Centro de Humanidades, s. 219-236.

¹⁴ MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corpus>

¹⁵ BAZENGA, Aline. Aspetos da Sintaxe do Português Popular Falado no Funchal. *Arquivo Histórico da Madeira*. 2019, Nova Série (n.º 1), s. 727-758.

¹⁶ BAZENGA, Aline. Aspetos interdisciplinares e linguísticos na construção da identidade madeirense. *Pensardiverso: Revista de Estudos Lusófonos*. Funchal: Universidade da Madeira, 2018, (Identidades), s. 90-111.

otroků (uvádí se 2 000 z celkového počtu asi 15 000 až 18 000 obyvatel na konci 15. století).¹⁷ Bez ohledu na své tehdejší postavení ve společnosti zanechala každá z těchto skupin svůj otisk v jazyce, který se na ostrovech dodnes používá.

Madeira byla pro Portugalce odrazovým můstkem a důležitým stavebním kamenem jejich dalšího kolonizačního úsilí, když odtud dál expandovali do Brazílie a na zbytek amerického kontinentu. Role, kterou hrála v šíření portugalského vlivu, je považována za jeden z důvodů, proč jsou některé rysy madeirského dialektu bližší brazilské nebo africkým variantám portugalského jazyka. Existují mezi nimi hned dvě pojítka: zaprvé se vyvíjely v prostoru ležícím daleko od portugalské pevniny, zadruhé se začaly formovat v dobách evropské expanze do světa.¹⁸

V případě madeirských dialektů pak v jejich dalším vývoji hrála velkou roli zeměpisná poloha samotného ostrova. Nejenže se nachází 1000 km od portugalského hlavního města a asi 600 km od nejbližšího pevninského osídlení (marocké pobřeží), ale také ho od něj dělí zdánlivě nekonečný oceán. Portugalský pojem *insularidade* (česky „ostrovnost“) výtečně vystihuje zásadní rys madeirské identity, neboť sloveso *insular* (z latinského *insula*) v sobě nese i význam izolovanosti a osamocení – „*tornar ou tornar-se igual ou semelhante a uma ilha*“, „*deixar ou ficar isolado, afastado do grupo, do contacto, da comunidade*“.¹⁹ Madeiřané se až do relativně nedávné minulosti, konkrétně do roku 1964, kdy bylo v pobřežním městečku Santa Cruz postaveno letiště, museli spoléhat výhradně na lodní dopravu, která přepravovala jak pasažéry, tak poštu.

Schopnost komunikace s vnějším světem tak byla omezená, to stejné pak platilo v důsledku jejich geologického charakteru i o komunikaci uvnitř souostroví a v rámci jednotlivých ostrovů. Síť lodní dopravy byla řídká a měla svoje omezení. Francis Millet Rogers ve své práci *Insular Portuguese Pronunciation: Porto Santo & Easter Açores* popisuje zkušenost z roku 1940, kdy cestoval na Porto Santo. Pasažéři byli z lodě k pobřeží přiváženi v malých člunech a posledních pár stop je

---

¹⁷ BAZENGA, Aline. A variação entre ter e haver em construções existenciais numa variedade insular do PE (Funchal). In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 181-216.

¹⁸ BAZENGA, Aline. Do português língua nossa ao português língua também nossa. In: MATEUS, Helena Mira. *Mais línguas, mais Europa : celebrar a diversidade linguística e cultural da Europa*. Lisboa: Colibri, 2001, s. 53-61.

¹⁹ O significado de insular. *Ciberdúvidas da Língua Portuguesa* [online]. 2005 [cit. 2023-11-01]. Dostupné z: <https://ciberduvidas.iscte-iul.pt/consultorio/perguntas/o-significado-de-insular/15923>

k pobřeží nesli na zádech domorodci. Frekvence tohoto druhu dopravy navíc byla limitovaná na pouhé dvě cesty týdně.²⁰

I na samotném ostrově Madeira byla dopravní komunikace ztížená hornatým a neprostupným terénem. Třeba k vybudování skutečně bezpečného a rychlého pozemního spojení do osady Curral das Freiras v samém srdci Madeiry, která je kolem dokola sevřena centrálním horským masivem, došlo prakticky až v roce 2004.²¹ Podle reportáže RTP²², ještě v roce 1987 nezbývalo některým dětem než do školy chodit pěšky po levádách, kdy jim taková cesta trvala třeba i hodinu a půl. V tom samém roce mělo přitom Údolí jeptišek 1500 obyvatel, na které nicméně připadalo pouhých 15 automobilů.²³

Teprve se zvyšující se mobilitou obyvatelstva od poloviny 20. století, mohlo docházet k častějším sociálním kontaktům a komunikačním výměnám, jak ve vztahu k okolnímu světu, tak uvnitř samotného ostrova. Není proto překvapením, že si madeirský jazykový projev až do současnosti uchoval určité charakteristiky archaické portugalštiny, které se z ostatních dialektů evropské portugalštiny postupem času zcela vytratily nebo zůstaly zachovány pouze z části.²⁴

V důsledku tohoto vývoje považují podle výzkumů z počátku 21. století Portugalci původem z pevniny madeirské dialekty, společně s azorskými nářečnými, za nejméně srozumitelné ze všech dialektů evropské portugalštiny.²⁵ I přesto, že v dnešní době nám moderní technologie umožňují v reálném čase komunikovat s kýmkoliv, ať už se nachází třeba na druhém konci světa, je Madeira stále relativně uzavřeným společenstvím, jehož identita označovaná jako „madeirensidade“, se vymezuje v opozici k „nacionalidade“, tedy portugalské národnosti.²⁶ Důkazem této skutečnosti budiž fakt, že samotní Madeiřané považují madeirské dialekty za nejprestižnější z dialektů

---

²⁰ ROGERS, Francis Millet. Insular Portuguese Pronunciation: Porto Santo and Eastern Azores. *Hispanic Review*, 1948, (6), s. 1-32.

²¹ FREITAS, Manuel Pedro. Túnel do Curral das Freiras. [online]. Bez data [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: http://www.concelhodecamaradelobos.com/dicionario/tunel_curral_freiras.html

²² RTP (Rádio e Televisão de Portugal)

²³ RTP. A vida em Curral das Freiras. [online]. 1987 [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: <https://arquivos.rtp.pt/conteudos/a-vida-em-curral-das-freiras/>

²⁴ BAZENGA, Aline. Aspetos interdisciplinares e linguísticos na construção da identidade madeirense. *Pensardiverso: Revista de Estudos Lusófonos*. Funchal: Universidade da Madeira, 2018, (Identidades), s. 90-111.

²⁵ BAZENGA, Aline, ANDRADE, Catarina, RODRIGUES, Lorena. Variantes sintáticas (padrão e não padrão) em português: representações sociais e atitudes linguísticas de falantes madeirenses. In: *Atas do IV CIDS (Congresso Internacional de Dialectologia e Sociolinguística)*. Paris: 2016.

²⁶ BAZENGA, Aline. Aspetos interdisciplinares e linguísticos na construção da identidade madeirense. *Pensardiverso: Revista de Estudos Lusófonos*. Funchal: Universidade da Madeira, 2018, (Identidades), s. 90-111.

evropské portugalštiny, hned po její spisovné formě.²⁷

---

²⁷ BAZENGA, Aline, ANDRADE, Catarina, RODRIGUES, Lorena. Variantes sintáticas (padrão e não padrão) em português: representações sociais e atitudes linguísticas de falantes madeirenses. In: *Atas do IV CIDS (Congresso Internacional de Dialetologia e Sociolinguística)*. Paris: 2016.

2. Charakteristické rysy madeirských dialektů

V této kapitole si představíme nejzásadnější charakteristiky typické pro madeirské dialekty na úrovni všech jazykových plánů – fonetického, morfosyntaktického a lexikálního.

Morfosyntaktický plán je zpravidla nejvíce ustáleným plánem jazyka, proto se tady zřetelně zachovaly rysy archaické, které jsou často společné nejenom pro portugalské ostrovní dialekty ale také brazilskou variantu a africké varianty portugalského jazyka.²⁸ Naopak v plánu lexikálním dochází k nejvýraznějším změnám v relativně krátkém časovém měřítku a můžeme zde pozorovat nejintenzivnější inovátorské tendence.²⁹

2.1 Fonetické

Jak již bylo řečeno, madeirská nářečí skutečně sdílí nejvíce společných rysů s portugalskými dialekty středojižními. Nepoužívají neznělou apikoalverolární frikativu orální [ʒ] ani afrikátu [tʃ], které jsou typické pro severoportugalské dialekty, ani se v madeirských dialektech významně neprojevuje betacismus a tudíž jsou u mluvčích frikativa [v] a okluziva [b] ve zřetelné fonologické opozici. Na druhou stranu se od středojižních dialektů odlišují svou tendencí k diftongizaci vokálů a mají některé unikátní charakteristiky, které jsou vlastní výhradně madeirským dialektům. Podle Nunesové je proto zřejmé, že se v případě vývoje ostrovních dialektů nejednalo o pouhou transpozici jazykových jevů, které již v portugalské existovaly na území pevninského Portugalska, na nově nabytá území v Atlantiku, ale že zde došlo ke spontánnímu vývoji zcela nezávisle na tom, jak se vyvíjely pevninské dialekty.³⁰

Autoři portugalských mluvnice se zpravidla shodují na dvou hlavních znacích, které jsou společné ne-li všem, tak alespoň většině madeirských dialektů: diftongizaci přízvučného vokálu [i] a palatalizaci laterály [l]. Kromě těchto obecných rysů jsou v závislosti na různých autorech uváděny další, které mohou být více lokálně podmíněny nebo jsou na ústupu z dnešní mluvy Madeiranů. Několik z nich také zmíníme v následujících odstavcích.

---

²⁸ WEBER, Petr. Odras staré portugalské v dialektech současné evropské portugalské. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Diplomová práce, s. 72-75.

²⁹ ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubico, 1998, 1. vydání, s. 178.

³⁰ NUNES, Naidea Nunes. Os "dialectos madeirenses" e a história da língua portuguesa. In: *Livro de Comunicações do Colóquio "Cultura de Periferias Insularidades"*. Funchal: Departamento de Cultura da Câmara Municipal do Funchal, 1998, s. 81-89.

2.1.1 Diftongizace přízvučného vokálu [i]

Pravděpodobně nejnápadnějším z fonetických rysů madeirských dialektů je zaměňování přízvučné samohlásky [i] za dvojhlásku [ej].

Cintra s Cunhou (1984),³¹ stejně jako Mateusová (2003), hovoří o nahrazování přízvučného [i] dvojhláskou sestávající z polovokálu [j] a vokálu, jehož výslovnost je blízká [e], tedy [ej]. Jako příklady jsou uváděny *ilha* - [ˈej]lha, a *jardim* - jard[ˈej].³²

Naopak Rogers (1946) v případě diftongizace vokálu [i] mluví o alternativě [uj] a pozoruje tuto tendenci třeba v následujících slovech: *acima*, *ali*, *aqui*, *bonito*, *caminho*, *dia*, *vinho*, *vida*, a mezi jinými také v místních pojmenováních jako Machico a Porto Moniz. Potvrzuje také, že mluvčí se ne vždy přiklání k té samé realizaci a uvádí jako příklad následující promluvu odposlechnutou ve Funchalu: D'aqui [i] ao Porto Moniz [uj] no mesmo dia [uj] na quinta [i]-feira.³³

K podobnému závěru dochází i Carlos Silva ve svojí práci z roku 2016, která vznikla na základě rozhovoru s respondentkou z lokality Jardim da Serra. Přestože substituce [i] za diftong [ej] se v promluvě dotyčné vůbec neobjevuje, je bohatá na výskyt dvojhlásek [ij] a [uj] na místě přízvučné samohlásky [i]. Silva přikládá výběr mezi variantami [ij] a [uj] jevu vokálové harmonie – domnívá se, že mluvčí má tendenci volit diftong [ij] v případě, kdy je slovo ženského rodu, např. *tia* [ˈtɨjɐ]. Naopak, když je slovo mužského rodu, volí mluvčí variantu [uj], např. *tio* [ˈtɨju].³⁴

2.1.2 Palatalizace laterály [l]

V případech, kde laterále [l] předchází vokál [i] nebo polovokál [j] dochází k realizaci znělé palatální laterály [λ]: [aˈkɨlu] > [aˈkɨλu].³⁵ Segurová uvádí, že nezáleží, zda se segmenty obsahující

---

³¹ CUNHA, Celso Ferreira da, CINTRA, Luís Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017, s. 31.

³² MATEUS, Maria Helena Mira; BRITO, Ana Maria; DUARTE, Inês; FARIA, Isabel Hub et. al. *Gramática da Língua Portuguesa*. Lisboa: Caminho, 2003, s. 45.

³³ ROGERS, Francis Millet. *Insular Portuguese Pronunciation: Madeira*. *Hispanic Review*. 1946, (14), s. 235-253.

³⁴ SILVA, Carlos. *O estranho caso da vogal breathy voiced em PE: evidências a partir da análise a um dos dialetos madeirenses*. Porto: Universidade do Porto, 2016, s. 7-9.

³⁵ Na existenci tohoto jevu napříč madeirskými dialekty se shodují Rogers (1946), Cintra s Cunhou (1984), Mateusová (2003) i Segurová (2013).

[i] nebo [j] vyskytují v tom samém slovu jako [l], což ilustruje následujícím příkladem: *peguei lume* [pig'ej lúm].³⁶

2.1.3 Semivokalizace souhlásky [s]

K semivokalizaci souhlásky [s] dochází v kodě nebo na konci slov, pokud je následována souhláskou. V takovém případě se pak realizuje jako semivokál [j]: [us d'onuʃ] → [uj d'onuʃ], jako v případě *os donos*.³⁷ Pokud ji ovšem následuje neznělá okluzíva, k této realizaci nedochází. Jak uvádí Segurová, jedná se o jeden z fonetických rysů madeirských dialektů, který se zdá být na ústupu v důsledku zvyšující se vzdělanosti populace.³⁸

2.1.4 Centralizace vokálu [u]

Centralizace artikulace přízvučné samohlásky [u] spočívá v tom, že se pozice mluvidel posunuje ze zadní polohy směrem ke středu vokalického trojúhelníku a samohláska je artikulována s větší napjatostí.

Poprvé na centralizovanou výslovnost [u] upozorňuje Rogers u výrazů jako *duas, tudo, desculpe* nebo *muito*. Z ['tudu] se tak stává [tüdu]. Taková výslovnost je podle něj typická zejména pro jih ostrova, v pobřežním pásmu od rybářského městečka Câmara de Lobos, které leží několik kilometrů západně od Funchalu, až po Machico na východním cípu ostrova. Naopak se zdá, že v ostatních oblastech ostrova takové výslovnosti nejsou mluvčí nijak nakloněni.³⁹

Na tento aspekt v roce 1990 poukazuje také Cintra, který vyzdvihuje „speciální tón přízvučného [u], podobného francouzštině nebo švédštině“.⁴⁰

---

³⁶ SEGURA, Luísa. Variedades dialetais do português europeu. In: PAIVA RAPOSO, Eduardo Buzaglo; NASCIMENTO, Maria Fernanda Bacelar do; MOTA, Maria Antónia Coelho da; SEGURA, Luísa; MENDES, Amália. *Gramática do Português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 2013, s. 83-142.

³⁷ SEGURA DA CRUZ, M. Luísa a SARAMAGO, João. Açores e Madeira: autonomia e coesão dialetais. In: *Lindley Cintra Homenagem ao Homem, ao Mestre e ao Cidadão*. Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 707-738.

³⁸ SEGURA, Luísa. Variedades dialetais do português europeu. In: PAIVA RAPOSO, Eduardo Buzaglo; NASCIMENTO, Maria Fernanda Bacelar do; MOTA, Maria Antónia Coelho da; SEGURA, Luísa; MENDES, Amália. *Gramática do Português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 2013, s. 83-142.

³⁹ ROGERS, Francis Millet. Insular Portuguese Pronunciation: Madeira. *Hispanic Review*. 1946, (14), s. 235-253

⁴⁰ RODRIGUES, Bruno José Abreu. Variedade dialetal madeirense: análise acústica das vogais tónicas orais. Aveiro: Universidade de Aveiro, 2015. Diplomová práce, s. 8.

2.2 Morfosyntaktické

2.2.1 Užití slovesa *ter* ve významu existovat v neosobních větných konstrukcích

Současná standardní portugalská jazyka používá k vyjádření existence něčeho nebo někoho neosobní struktury se slovesem *haver*. Sloveso *haver* se v těchto případech vyskytuje v neosobních vazbách, kde se pojí s přímým předmětem: *Este ano há um mercado de Natal no Jardim Municipal*. Někteří mluvčí portugalských ostrovních dialektů, jak na Madeiře, tak i Azorských ostrovech, nahrazují v těchto konstrukcích sloveso *haver*, jehož samotný sémantický obsah je neosobní, slovesem *ter*. Setkáme se proto běžně s následující větnou skladbou: *Este ano tem um mercado de Natal no Jardim Municipal*.

V určité fázi historického vývoje portugalského jazyka se obě slovesa, *haver* a *ter*, zřejmě souběžně používala ve významu existovat, ale *haver* později na pevninském Portugalsku převládlo a jeho úzus zůstal pevně ukotven ve spisovném jazyce.⁴¹ Madeirský dialekt je v tomto ohledu bližší neevropským variantám portugalské jazyky – v Brazílii je užití slovesa *ter* v neosobních konstrukcích mluvčími drtivě preferovanou variantou.⁴²

2.2.2 Absence členu u posesivních adjektiv

Užití členu u přivlastňovacích zájmen je v evropské portugalské jazyce podmíněné zeměpisně⁴³ a jeho absence není jevem patřícím výhradně madeirským dialektům. Společný je hned několika oblastem – autonomním regionům, pobřežnímu Alenteju, centrálnímu Portugalsku a regionu Minha na samém severu země.⁴⁴ S výjimkou jmenných skupin vokativních (*Meu Deus!*) a predikativních (*É minha amiga*), evropská portugalská jazyka zpravidla před zájmenem přivlastňovacím členu určitého

---

⁴¹ BAZENGA, Aline. A variação entre ter e haver em construções existenciais numa variedade insular do PE (Funchal). In: CARRILHO, Ernestina, MARTINS, Ana Maria, PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 181-216.

⁴² Ibid.

⁴³ SVOBODOVÁ, Iva. Morfologie současného portugalského jazyka I: Slovní druhy neslovesné. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 87.

⁴⁴ PEREIRA, Sílvia Afonso. A sintaxe na classificação dos dialetos portugueses. In: *Textos seleccionados, XXIX Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2014, s. 445-464.

(*o, a, os, as*) užívá.⁴⁵ Absenci členu ale můžeme pozorovat v pracích odborného rázu⁴⁶ a u mluvčích z již výše zmíněných oblastí.

Je zajímavé, že v případě regionálních variant je chybějící člen u přivlastňovacích zájmen vázán na výpovědi týkající se rodinných příslušníků (*avó, avô, avós, bisavó, cunhada, esposo, filho/a, filhos, irmã(s), irmão(s), madrinha, mãe, marido, mulher, neta, pai, pais, primo/a, sogro/a*). K tomuto závěru došli Carrilhová a Pereirová⁴⁷ po vyloučení všech výskytů tohoto jevu v kontextech, v kterých mohou být obě varianty považovány z pohledu spisovného jazyka za rovnocenné, a my můžeme tuto tendenci sledovat také na následujících příkladech z CSF:

*isto é a massadeira que era de minha avó*⁴⁸ (PP⁴⁹: *isto é a massadeira que era da minha avó*)

*olhe minha mãe chega a casa*⁵⁰ (PP: *olhe a minha mãe chega à casa*)

2.2.3 Užití gerundia v perifrastických vazbách s durativním významem

Dalším jevem, který má svůj původ ve staré portugalštině, je vazba slovesa *estar* (ale stejně tak i *ficar* nebo *andar*) s gerundiem k vyjádření průběhovitosti děje.⁵¹ Její užití je společné středo-j jižním dialektům, konkrétně v regionech Alentejo a Algarve a jedná se o alternativu (se stejnou sémantickou hodnotou) k vazbě sloves *estar* s předložkou *a* následovanou infinitivem významového slovesa, která je typická pro standardní portugalštinu rozšířenou na sever od řeky

---

⁴⁵ CASTELEIRO, João Malaca, MEIRA, Américo a PASCOAL, José. Nível limiar: para o ensino, aprendizagem do português como língua segunda. Strasbourg: Conselho da Europa, 1988, s. 423.

⁴⁶ SVOBODOVÁ, Iva. Morfologie současného portugalského jazyka I: Slovní druhy neslovesné. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 72-94.

⁴⁷ CARRILHO, Ernestina a PEREIRA, Sandra. Sobre a distribuição geográfica de construções sintáticas não-padrão em português europeu. In: *Textos selecionados, XXVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2011.

⁴⁸ MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects. Lisboa, Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corpus>. FNC-C-1-M

⁴⁹ *Português Padrão* (spisovná portugalština)

⁵⁰ MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects. Lisboa, Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corpus>. FNC-C-1-F

⁵¹ CARRILHO, Ernestina a PEREIRA, Sandra. Sobre a distribuição geográfica de construções sintáticas não-padrão em português europeu. In: *Textos selecionados, XXVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2011.

Tejo.⁵² Portugalská normativní mluvnice připouští obě varianty: *estar* + *a* + infinitiv i *estar* + gerundium.⁵³

Jak ukazuje níže prezentovaná promluva, obě varianty jsou mluvčími užívány zaměnitelně: *por falar do benfíca está dando agora na televisão (risos) tá a apresentar o jogo (PP: por falar do Benfica, *está a dar* agora na televisão (...) *está a apresentar* o jogo).*⁵⁴

2.2.4 Odchytky od užití předmětu přímého (předmět akuzativního typu) v pronominálních konstrukcích

V neposlední řadě je potřeba zmínit odchytky od užití předmětu přímého (předmět akuzativního typu) v pronominálních konstrukcích, se kterými se můžeme setkat v několika různých podobách. Mluvčí nahrazují přímé předmětné zájmeno *o* zájmenem osobním *ele*, které ve spisovném jazyce zastupuje funkci podmětu: *quer dizer ele veio pedir ela*⁵⁵ (PP: *quer dizer ele veio pedi-la* (em casamento), *mas era bom encontrar eles todos fazíamos uma festa*⁵⁶ (PP: *mas era bom encontrá-los todos*), nebo předmětem nepřímým *lhe* (předmět dativního typu) *ou vigiava-lhe ou vigiava-me a mim*⁵⁷ (PP: *ou vigiava-o ou vigiava-me a mim*), *levo-lhe à escola*⁵⁸ (PP: *levo-o à escola*). V některých případech může dojít i k úplnému vynechání předmětu: *faço o jantar, sirvo a família*⁵⁹ (PP: *faço o jantar, sirvo-o à família*), nebo k lexikálnímu opakování: *queria a minha roupa, vestia a minha roupa e eu não gostava*⁶⁰ (PP: *queria a minha roupa, vestia-a e eu não gostava*).

---

⁵² WEBER, Petr. Odras staré portugalštiny v dialektch současné evropské portugalštiny. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Diplomová práce, s. 73.

⁵³ CARRILHO, Ernestina a PEREIRA, Sandra. Sobre a distribuição geográfica de construções sintáticas não-padrão em português europeu. In: *Textos selecionados, XXVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2011.

⁵⁴ MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects. Lisboa, Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corporus>. FNC-C-2-M

⁵⁵ Ibid., FNC-B-1-F

⁵⁶ Ibid., FNC-C-2-M

⁵⁷ Ibid., FNC-B-1-F

⁵⁸ BAZENGA, Aline, ANDRADE, Catarina, RODRIGUES, Lorena. Variantes sintáticas (padrão e não padrão) em português: representações sociais e atitudes linguísticas de falantes madeirenses. In: *Atas do IV CIDS (Congresso Internacional de Dialectologia e Sociolinguística)*. Paris: 2016, s. 2 (FNC11_MA1 006).

⁵⁹ MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects. Lisboa, Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corporus>. FNC-A-1-F

⁶⁰ Ibid.

Používání těchto dialektálních variant je společensky stratifikováno a mluvčí jim přiřazují různý stupeň prestiže. Převážně tento jev pozorujeme u mluvčích s nižším vzděláním, ale způsob, jakým se projevuje, se odvíjí od věku mluvčího. Užití osobního zájmena je častější u starších mluvčích, naopak v případě mladších mluvčích převládá užití předmětu nepřímého.⁶¹

2.3 Lexikální

V lexikálním plánu dochází k nejpatrnější jazykové změně,⁶² tím pádem nejlépe zrcadlí historicko-geografickou a socio-kulturní skutečnost jazykových společenství.⁶³ Jazyk reaguje na měnící se extralingvistickou realitu, a tak dochází k expanzi slovní zásoby. V posledních desetiletích je největším katalyzátorem jazykové inovace zejména technologický pokrok společnosti a s ním spjatá globalizace.⁶⁴

2.3.1 Inovační tendence

Již v 15. století začala na Madeiře vznikat specifická slovní zásoba díky potřebě pojmenovávat nové skutečnosti, které v pevninském Portugalsku neexistovaly. K lexikálnímu obohacení vedl i technologický pokrok, jako v případě rozvoje cukrovarnického průmyslu. Před tím, než cukrovarnická kultura expandovala do Brazílie a na Antily, byly v 15. a 16. století na Madeiře vynalezeny pokrokové výrobní postupy.⁶⁵ Naidea Nunesová uvádí, že tento proces dal poprvé vzniknout takovým výrazům jako *açúcar de panela* (cukr nízké kvality), *engenho* (mlýn, který sloužil ke zpracování cukrové třtiny poháněný vodou namísto tažných zvířat) nebo *rapadura* (cukrové krusty, které zůstávaly na dně kotlů a z kterých se dále vyráběly cucací bonbóny). Přestože mnohé z těchto pojmů jsou běžně považovány za slova pocházející z Brazílie, dostupná literatura odkazuje k jejich madeirskému původu. V případě výrazu *açúcar de panela* zastává Nunes názor, že se z Madeiry rozšířil jak do Brazílie, tak na Kanárské ostrovy, a odtud i do ostatních

---

⁶¹ BAZENGA, Aline. Aspectos interdisciplinares e linguísticos na construção da identidade madeirense. *Pensar diverso: Revista de Estudos Lusófonos*. Funchal: Universidade da Madeira, 2018, (Identidades), s. 90-111.

⁶² ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubico, 1998, 1. vydání, s. 178.

⁶³ NUNES, Naidea Nunes. O léxico da cultura açucareira na construção do mundo atlântico: Madeira, Canárias, Cabo Verde, S. Tomé e Príncipe, Brasil, Venezuela e Colômbia. *Veredas: Revista da Associação Internacional de Lusitanistas*, 2018, (29), s. 124–149.

⁶⁴ MATEUS, Maria Helena Mira. A mudança da língua no tempo e no espaço. In: MATEUS, Maria Helena Mira a NASCIMENTO, Fernanda Bacelar do (koord.). *A língua portuguesa em mudança*. Lisboa: Editorial Caminho, 2005, s. 1-19.

⁶⁵ VIEIRA, Alberto. Canaviais, açúcar e aguardente na Madeira: séculos XV a XX. Funchal: CEHA - Centro de Estudos de História do Atlântico, 2004, s. 12-447.

zemí latinské Ameriky.⁶⁶ Původem madeirské novotvary ve zmíněných případech tedy pronikly nejen do portugalštiny, ale i do španělštiny.

V kontextu pozdější historie můžeme mluvit o dvou významných inovačních tendencích. V první řadě je to vliv cizích jazyků, kdy v důsledku vzájemného kontaktu dochází k jazykovým výpůjčkám. Když skončilo zlaté období cukru a Madeira musela na konci 16. století hledat alternativu k cukrovarnické výrobě kvůli silné konkurenci z jiných částí světa,⁶⁷ nahradila cukrovou třtinu vinná réva. Ta otevřela dveře intenzivnějším vztahům s anglickými obchodníky, kteří se posléze usadili na ostrově.⁶⁸

Přetrvávající přítomnosti Angličanů na ostrově lze přisoudit fakt, že pro většinu lexikálních výpůjček je modelovým jazykem právě angličtina.⁶⁹ Za zmínku stojí pojem *bomboteiro*, který je adaptací anglického *bumboat* – pojmenování malé veslice, která slouží k přepravě zboží k lodím kotvícím daleko od břehu. Označoval se jím prodejce, který ze své loďky cestujícím ve funchalské zátocě nabízel ke koupi víno, textil nebo dokonce proutěný nábytek. Narozdíl od konce 19. století dnes výletní loď pohodlně kotví přímo v přístavu, a proto se tento výraz již řadí k archaismům. Příkladem jazykové výpůjčky, která je dodnes součástí každodenní madeirské reality je *poncha*, z anglického slova *punch*. Podobně jako u jejího anglického protějšku se jedná o nápoj, který je kombinací alkoholu (v případě ponchy místního třtinového rumu), cukru a ovocné (citronové) šťávy.

Je zajímavé, že i přes zeměpisnou blízkost Kanárským ostrovům nenajdeme v madeirských dialektech mnoho výpůjček ze španělštiny. Jednou z výjimek je ta možná nejpoužívanější napříč všemi sociálními skupinami mluvčích – *semilha* (česky: brambora). Původem ze španělského *semilla* (portugalsky: *semente*, česky: semeno, semínko), *semilha* na Madeiře plnohodnotně nahrazuje výraz *batata*, který je používán ve spisovné portugalštině. Důsledkem toho je, že Madeiřané mluví o *semilha* (brambora) a *batata* (batát), kdy ostatní mluvčí evropské portugalštiny

---

⁶⁶ NUNES, Naidea Nunes. O açúcar de cana na ilha da Madeira: do Mediterrâneo ao Atlântico. Terminologia e tecnologia históricas e actuais da cultura açucareira. Funchal: Universidade da Madeira, 2002, s. 142-143. Diplomová práce.

⁶⁷ NUNES, Naidea Nunes. A terminologia do açúcar nos documentos dos séculos XV e XVI na ilha da Madeira. In: *Actas do XII Encontro Nacional da APL*. Lisboa: 1997, s. 155-173.

⁶⁸ *600 anos da descoberta do Arquipélago da Madeira*. [online]. 600 Anos Madeira Porto Santo. Dostupné z: <https://www.madeira600.pt/pt-pt/historia>. [cit. 2023-07-22].

⁶⁹ REBELO, Helena a NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses. In: *Aprender Madeira – Dicionário Enciclopédico da Madeira*. Funchal: 2015.

používají výrazy *batata* (brambora) a *batata doce* (batát). Pokud se jedná o smažené hranolky, ze *semilha* se i na Madeiře stává *batata (frita)*.

Kontakt se španělštinou se v posledních letech zintenzivňuje díky přílivu Venezuelanů (vnuků a pravníků madeirských emigrantů), kteří podle údajů k prosinci roku 2020 představují téměř čtvrtinu všech cizinců žijících na Madeiře.⁷⁰ Emigrace do Venezuely probíhala od 40. let 20. století až do let 80. a byla motivována ekonomicky. S odkazem na navráťší emigranty nebo jejich potomky, kteří už nemluví portugalsky, ale španělsky, se ustálil výraz *mira* (subst. od slovesa *mirar*), který označuje imigranty z hispanofonní Ameriky.

Neutuchající potřeba pojmenovávat nové skutečnosti obklopujícího místní jazykové společenství a jeho geografická izolovanost vedly i v 20. a 21. století ke vzniku novotvarů. Rebelová a Nunesová uvádějí jako příklad madeirských neologismů slova: *horário* (PP: *autocarro*, česky: autobus), který si našel cestu do slovní zásoby, když vznikly pravidelné autobusové linky s pevnými jízdními řády. Dalším příkladem je *mixelote* nebo-li *caralhinho*, dřevěné míchadlo sloužící k přípravě již zmiňované *ponchy*, jehož název odkazuje k falickému tvaru tohoto nástroje.

Kromě nich k novotvarům patří i spojení *fazer uma levada*. Pojem *levada* sám o sobě není považován za madeirský regionalismus, neboť vodních kanálů k zavlažování půdy využívali již zemědělci v oblasti portugalského severu (stejně jako v jiných částech světa) a je pravděpodobné, že byl na Madeiru tento výraz importován v 15. století spolu s příslušnou irigační technikou. Madeira je ovšem jediným regionem, kde jak místní tak turisté podnikají pěší turistiku kolem levád, a proto je ustálené slovní spojení *fazer uma levada*, tedy jít na túru podél levády, unikátním v rámci všech variant portugalského jazyka.⁷¹

2.3.2 Konzervativní tendence

Slovní zásoba jazyka nepodléhá pouze inovativním změnám, ale jak uvádí Černý: „omezená část slovní zásoby zastarává, uchovává se někdy po jistou dobu jako tzv. archaismy a může nakonec z jazyka zcela zmizet“.⁷² Rychlost, jakou k tomuto procesu dochází se může lišit, každopádně mají

---

⁷⁰ FREITAS, Ricardo Duarte. Venezuelanos representam 25% dos residentes estrangeiros na Madeira. [online]. *Diário de Notícias*. 2021. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2021/10/8/280263-venezuelanos-representam-25-dos-residentes-estrangeiros-na-madeira/>. [cit. 2023-07-22].

⁷¹ REBELO, Helena a NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses. In: *Aprender Madeira – Dicionário Enciclopédico da Madeira*. Funchal: 2015.

⁷² ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubico, 1998, 1. vydání, s. 27.

právě dialekty tendenci archaismy uchovávat – a není tomu jinak ani u těch madeirských, kde v kontrastu k jazykové inovaci pozorujeme i tyto sklony konzervativní, které jsou podpořeny právě geografickou izolovaností souostroví. Madeirská nářečí každopádně nejsou v rámci portugalštiny jediná, která si uchovávají archaické prvky slovní zásoby. Podobné tendence má i řada pevninských dialektů (např. v odlehlých rurálních oblastech Trás-os-Montes nebo Alentejo), brazilská varianta nebo kreolštiny portugalského základu, v kterých najdeme slovní zásobu odkazující k portugalštině 15. a 16. století.⁷³

Vynikajícím příkladem permanence archaismů v madeirských dialektech je spojení *héreu de água* (alt. *héreu da levada*), které označovalo vlastníka, nájemce nebo dědice frakce vody tekoucí soukromou levádou. Gouveiová upozorňuje na historické zmínky v dopise z roku 1493 z pera vévody D. Fernanda, který upravoval vlastnictví vody v neděli a o svátcích a který referuje k *ereos de água*, a k *Opatření k fungování levády Pico dos Eirós* z roku 1945⁷⁴, ve kterém stojí: “*é considerado sócio ou hereu desta levada quem possuir título de propriedade de qualquer porção da respetiva água*”.⁷⁵ V dnešní době stále existují třeba *Heréus da Lombada dos Marinheiros*, sdružení vlastníků, kteří se každoročně scházejí, aby provedli úklid příslušné levády ve Fajã da Ovelha na západě Madeiry⁷⁶. S rapidně se měnící společností zejména v posledních dvou desetiletích ale samotné pojmenování *héreu* upadá v zapomění a přežívá v povědomí převážně starší populace z venkovského prostředí, podobně jako je tomu u ostatních zastaralých jazykových prvků.

---

⁷³ REBELO, Helena a NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses. In: *Aprender Madeira – Dicionário Enciclopédico da Madeira*. Funchal: 2015.

⁷⁴ GOUVEIA, Maria Luísa Correia. As Levadas da Ilha da Madeira: Património sociocultural e linguístico (contribuição para o processo de candidatura a Património Mundial da UNESCO). Funchal: Universidade da Madeira, 2020, s. 79-80. Zpráva k magisterské stáži.

⁷⁵ “*je považován za nájemce nebo vlastníka této levády ten, kdo je držitelem právního titulu k jakékoliv části příslušné vody.*”

⁷⁶ GOUVEIA, Maria Luísa Correia. As Levadas da Ilha da Madeira: Património sociocultural e linguístico (contribuição para o processo de candidatura a Património Mundial da UNESCO). Funchal: Universidade da Madeira, 2020, s. 79-80. Zpráva k magisterské stáži.

3. Metodologie

V praktické části práce se seznámíme s výsledky realizovaného dotazníkového šetření, které bylo podpořeno krátkými kvalitativními rozhovory. Domníváme se, že tento kombinovaný způsob výzkumu nám umožňuje lépe porozumět některým trendům, které pozorujeme v rámci kvantitativní analýzy. S jeho pomocí si odpovíme na otázku, která je předmětem této práce - jak živé jsou regionalismy v jazykovém projevu vzdělanějších Madeiranů.

V první řadě začneme úvodem do problematiky madeirských regionalismů a definování kritérií pro sestavení glosářů. Poté popíšeme samotnou metodiku našeho výzkumu, od sestavení dotazníku po sběr dat.

3.1 Madeirské regionalismy

*Dictionnaire de linguistique*⁷⁷ definuje regionalismus jako „jazykový jev příznačný pro region a vztahující se buď k formě nebo k významu“.⁷⁸ Podle Hladké jsou regionalismy dialektismy, které překračují hranice lokálních dialektů a jsou charakteristické pro mluvčí jednoho regionu - jsou tedy v první řadě vymezeny geograficky. Stejně jako ostatní lexikální dialektismy je můžeme dělit na specifické, vlastní lexikální a sémantické.⁷⁹

Jak nastiňuje už jejich označení, specifické regionalismy jsou takové, jejichž ekvivalent nenajdeme ve spisovném jazyce. Řadí se k nim i tzv. etnografismy označující skutečnosti, které jsou vlastní výhradně danému regionu (kulturní zvyky a tradice, umění, kulinářství, flora a fauna).⁸⁰ V případě madeirských nářečí se jedná o pojmy jako *mexelote* (kulatá dřevěná vařečka sloužící k přípravě *ponchy*) nebo *levadeiro* (správce levád).

Pojmy řadící se ke kategorii vlastní lexikální mají ve spisovném jazyce formálně odlišný sémantický ekvivalent (*escafiar*, PP: *limpar*).⁸¹ Často se může se jednat o výpůjčky z jiných jazyků,

---

77 DUBOIS, Jean; GIACOMO, Mathée; GUESPIN, Louis; MARCELLESI, Christiane; MARCELLESI, Jean-Baptiste et al. *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse, 2002, s. 406.

78 „*un fait linguistique particulier à une région et relevant soit de la forme, soit du sens*“

79 HLADKÁ, Zdeňka. DIALEKTISMUS. In: KARLÍK, Petr; MAKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z:

<https://www.czechency.org/slovník/DIALEKTISMUS>

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

u nichž během procesu adaptace dochází k ortografické, fonetické a morfologické asimilaci: *stefan* (z angl. *stepney*), *semilha* (ze špan. *semilla*), *bilhardeiro* (z fran. *billarder*).

Sémantické regionalismy jsou formálně shodné se slovy existujícími ve spisovném jazyce, ale liší se od nich významem⁸²: *horário* (autobus, PP: rozvrh, harmonogram), *abelha* (taxi, PP: včela), *baboseira* (pomačkání, pomuckání, PP: hloupost, „blbina“).

V rámci této práce chápeme regionalismy jako výrazy charakteristické výhradně pro madeirské dialekty. To znamená, že se s identickým významem neobjevují ve spisovném jazyce ani v jiných portugalských nářečích.

3.2 Kritéria přípravy a distribuce dotazníku, způsob sběru dat

Příprava dotazníku, který lze najít v příloze č. II, proběhla v několika fázích. Prvním krokem byl preliminární výběr regionalismů na základě glosáře, který je součástí magisterské práce Any Figueiredové, která v roce 2011 vyšla knižně pod názvem *Palavras d'aquintrodia (estudos sobre regionalismos madeirenses)*.

Řada autorů věnujících se tomuto tématu, poukazuje na úskalí toho, jak spolehlivě verifikovat, zda je určitý výraz skutečným madeirským regionalismem. Kladou v první řadě důraz na hledisko geografické – cílem je ověřit, zda je užívání daného slova omezené pouze na území regionu nebo je madeirského původu. Preferovanou metodou je konzultace regionalismů v portugalských slovnících. Některé lexémy jsou v nich zaznamenány s indikací, že se jedná o madeirský regionalismus. Pokud se pojem ve slovnících vůbec neobjevuje nebo je uveden pouze s významem odpovídajícím PP (případně jiným portugalským dialektům), je druhým krokem ověření, zda se nejedná o výraz lidové mluvy nebo zkomoleninu. Ty se objevují v mluveném jazyce méně gramotných mluvčích ve všech oblastech Portugalska a nejsou tedy unikátním rysem jazykové společnosti jediného regionu: *alembrrar* místo *lembrar*⁸³ nebo *tilfone* místo *telefone*.⁸⁴ V některých

---

⁸² FIGUEIREDO, Ana Cristina. *Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses*. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 54-55.

⁸³ NUNES, Naidea Nunes. *Variação social e vitalidade de alguns regionalismos madeirenses no Português falado no Funchal. Confluência*. Rio de Janeiro: 2014, (46), s. 335-370.

⁸⁴ FIGUEIREDO, Ana Cristina. *Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses*. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 55-56.

(zejména starších) glosářích se můžeme setkat se zkomoleninami prezentovanými jako legitimní madeirské regionalismy.

Pro potřeby naší práce jsme se tedy opírali o již zmíněný glosář Figueiredové, která při jeho sestavování aplikovala kritéria zmíněná v předchozím odstavci, aby zajistila, že se vyhne zařazení falešných regionalismů.

V rámci naší preliminární selekce bylo vybráno 70 regionalismů. Dalším krokem bylo identifikovat regionalismy třech potenciálních stupňů podle toho, jak živé jsou dnes v povědomí Madeiřanů: známé, méně známé a téměř neznámé. Náš prvotní výběr byl posléze testován v rámci menší skupiny čítající šest rodilých mluvčích madeirského dialektu různého pohlaví a věku (od -nácti do 60 let), se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. Na základě jejich zpětné vazby pak bylo vybráno 47 regionalismů, tak aby vyváženě prezentovaly každý z již zmíněných stupňů identifikovatelnosti, tedy pojmy, které pravděpodobně zná a aktivně používá většina mluvčích napříč různými sociálními skupinami, až po výrazy, o kterých předpokládáme, že by mohly být v procesu archaizace, úplně z madeirského povědomí vymizely nebo se vyskytují pouze v omezeném počtu místních dialektů.

Součástí této práce je glosář (příloha č. I), ve kterém je možné konzultovat definice vybraných výrazů, jehož obsah se taktéž opírá o definice Figueiredové.⁸⁵ Pokud není uvedeno jinak, příklady použití vybraných výrazů ve větách ovšem byly aktualizovány o novější výskyty z médií, z běžného života či námi vyslechnutých promluv.

Ke každému regionálnímu výrazu byly přiřazeny tři lexémy formálně příslušící spisovnému jazyku: jeden se shodnou sémantickou hodnotou v souladu s užívaným glosářem a dva, jejichž sémantická hodnota neodpovídala významu daného slova v kontextu madeirských dialektů. Respondenti byli požádáni, aby k madeirskému regionalismu vybrali významově shodný pojem v PP. Tyto tři možnosti doplňovala čtvrtá – “neznám“, abychom v rámci možností zabránili náhodnému tipování, které by mohlo zkreslit výsledky průzkumu. Výrazy taktéž byly v dotazníku prezentovány abecedně, aby jejich příslušnost k určitému tematickému poli nenaváděla respondenty k výběru odpovědi. Na závěr měli respondenti za úkol vyhodnotit, zda daný regionalismus běžně používají ve svém mluveném projevu.

---

⁸⁵ Ibid., s. 95-168.

V neposlední řadě byl součástí dotazníku také oddíl, jehož cílem byl sběr údajů vztahujících se k sociolingvistickým proměnným, které mají vliv na řeč: bydliště, pohlaví, věk, dosažené vzdělání a zaměstnání.⁸⁶

Věkové kategorie byly stanoveny následovně: 0-29 let, 30-45 let, 45-59 let a 60-80 let. Při výběru věkových rozhraní definujících jednotlivé kategorie byly brány v potaz pro Madeiru historické mezníky, které vedly k zvýšené mobilitě madeirského společenství – výstavba letiště v druhé polovině 19. století, modernizace společnosti po revoluci v roce 1974 nebo intenzivní rozšiřování a zlepšování sítě místních komunikací na přelomu tisíciletí. Původním záměrem bylo do výzkumu zahrnout také respondenty starší 81 let, ale nenašli jsme takové, kteří by měli vyšší než základní vzdělání.

Distribuce dotazníku probíhala na Madeiře prezenčně v období od října 2022 do října 2023. Výhodou prezenční distribuce dotazníku byla možnost krátkého pohovoru k získání zpětné vazby a položení dodatečných otázek týkajících se jazykových kontaktů, které byly relevantní k výzkumu.

Prezentovaná data se týkají výhradně mluvčích se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním a přináší pohled na dvě skupiny respondentů, kteří strávili ve vzdělávacím systému minimálně 12 let, a byli tedy delší dobu vystaveni vlivu normativního jazyka. Přestože věříme, že mluvčí s nižším stupněm vzdělání jsou obecně ve větší míře nakloněni používání dialektů, se stoupající gramotností populace v regionu⁸⁷ je z pohledu jejich budoucího vývoje stejně důležité pochopit, jak živé jsou madeirské dialekty mezi vzdělanějšími vrstvami společnosti.

Celkem bylo v rámci našeho výzkumu sebráno 120 dotazníků. Počátečním cílem práce bylo zjistit, do jaké míry jsou madeirské regionalismy živé v podvědomí nejenom rodilých Madeiřanů, ale i ostatních mluvčích evropské portugalštiny. Ukázalo se ovšem, že tento cíl je příliš ambiciózní

---

⁸⁶ NUNES, Naidea Nunes. A linguística histórica e o léxico diferencial: variação dialetal e sociolinguística de alguns regionalismos do Português falado na ilha da Madeira. In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 1023-1031.

⁸⁷ DREM lança publicação sobre os resultados definitivos dos Censos 2021. *Portal de Estatísticas Oficiais*. [online]. Direção Regional de Estatística da Madeira. Dostupné z: <https://estatistica.madeira.gov.pt/download-now/social/popcondsoc-pt/popcondsoc-censos-pt/popcondsoc-censos-noticias-pt/3991-13-06-2023-drem-lanca-publicacao-sobre-os-resultados-definitivos-dos-censos-2021.html>. [cit. 2023-07-22].

Podle Sčítání lidu 2021 (Censos 2021) došlo k nárůstu obyvatel se středoškolským, vyšším a vysokoškolským vzděláním oproti roku 2011.

a k jeho naplnění by bylo nutné značně překročit rozsah bakalářské práce. V důsledku toho se tedy v této práci soustředíme pouze na rodilé Madeiřany. Data získaná od zbývajících respondentů, kteří jsou na Madeiře rezidenty a nepovažují se za mluvčí madeirských dialektů, mají slibný potenciál pro realizaci navazující studie zaměřující se na toto specifické společenství portugalských mluvčích.

Jak již bylo řečeno, tato práce se soustředí výhradně na mluvčí, kteří se na Madeiře narodili a v současné době tu i žijí. Všichni uvádějí portugalštinu jako svůj mateřský jazyk a až na jednu výjimku se považují za mluvčí madeirského dialektu (nebo dialektů). Výzkum se soustředí na území hlavního ostrova madeirského souostroví, ostrov Porto Santo nebyl zahrnut. Celkový počet dotazníků vyhodnocených pro účely této práce je 65.

3.3 Sociokulturní profil respondentů

Převážná část respondentů žije v oblasti jižního a jihovýchodního pobřeží, což zrcadlí distribuci populace na ostrově (mapu ostrova je možné konzultovat v příloze č. III), kdy je jihovýchod ostrova nejhustěji zalidněnou oblastí v porovnání s rurálnějším severozápadem, kde mají na hustotu osídlení vliv dramatický krajinný ráz i méně vlídné klima. Z obyvatel severozápadní části ostrova se průzkumu zúčastnilo 5 dotazovaných z okresu Calheta a 6 z okresu Porto Moniz. 21 respondentů je přímo z hlavního města Funchalu, 7 z jemu přilehlé Cãmarty de Lobos a 6 z Ribeiry Bravy. Na jihovýchodě reprezentují 4 dotazovaní okres Machico a 5 okres Santa Cruz. Okresy ležící na severu jsou zastoupeny 12 dotazovanými, 7 ze Santany a 5 ze São Vicente.

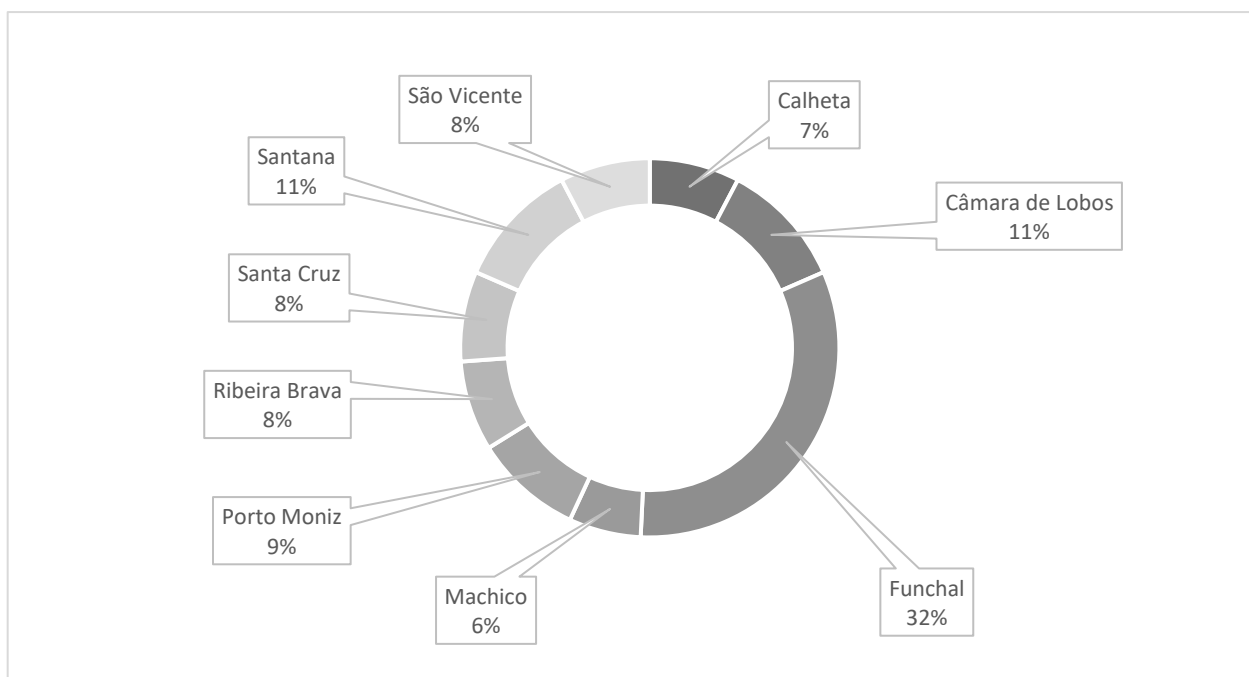
Z hlediska pohlaví jsou ženy a muži zastoupeni v podobném počtu – průzkumu se zúčastnilo 35 žen a 30 mužů. 32 respondentů má středoškolské vzdělání a 33 vysokoškolský titul.

Věkové kategorie jsou v průzkumu zastoupeny následovně: 17 dotazovaných spadá do kategorie ve věku do 29 let, 17 do kategorie od 30 do 45 let, 19 do kategorie od 46 do 59 let a nakonec 12 do kategorie od 60 do 80 let.

Dotazovaní jsou představiteli široké škály profesí. Najdeme mezi nimi právníky, učitele, účetní, zaměstnance státní správy, pracovníky v oblasti turismu a restaurátérství, řemeslníky ale i námořníka, mořskou bioložku, odborníka na výživu i ženu v domácnosti.

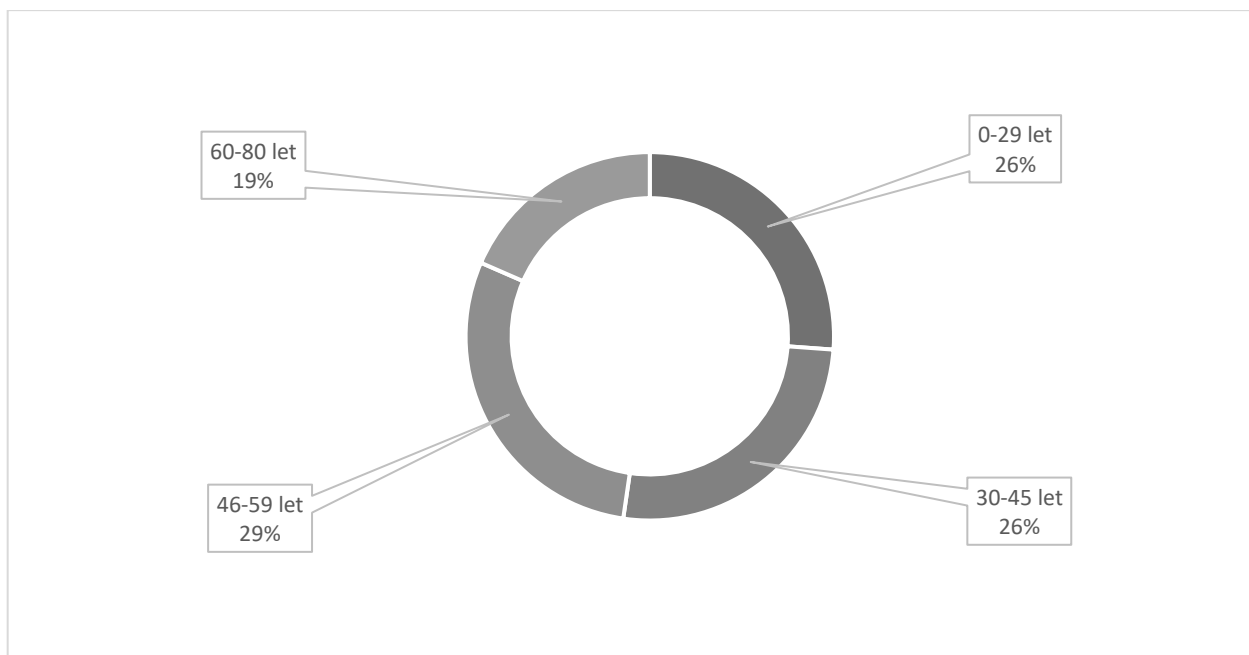
Na této stránce jsou graficky znázorněna data reprezentující zastoupení jednotlivých okresů a věkových kategorií ve výzkumu.

Graf č. 1: Bydliště respondentů

Zdroj: Data autorky

Graf č. 2: Věk respondentů

Zdroj: Data autorky

4. Regionalismy v povědomí a projevu madeirských mluvčích

Z pohledu individuálních regionalismů nás zajímá, které z nich jsou nejznámější a nejčastěji používané a které naopak z povědomí mluvčích pomalu mizí nebo jsou již úplně neznámé. Studované regionalismy jsem rozčlenil do deseti tématických polí (tabulka č. 1). Nejčetněji zastoupenou skupinou jsou výrazy, které mají obecné užití nebo se vztahují k životu ve společnosti. Naopak nejméně početná jsou slova spojená s profesemi, zemědělstvím a životem na venkově.

Tabulka č. 1: Tématická pole

Tématická pole	Zkoumané regionalismy	Počet
Doprava	<i>abelha, horário, stefan</i>	3
Společenský život	<i>baboseira, bilhadeiro, busico, ferramentada, gancho, lambiscar, lesma, tarraço</i>	8
Gastronomie, kulinářství	<i>bolo-do-caco, dentinho, graxa, poncha</i>	4
Plodiny	<i>semilha, tabaibo, vaginha</i>	3
Život na venkově	<i>heréu, matagueira, palheiro</i>	3
Příroda	<i>alparado, babuja, calhau, ovelha</i>	4
Lidské tělo a vzevření	<i>arcas, esfrancelhado, modilho, roeza</i>	4
Profese	<i>levadeiro, maneja</i>	2
Dům a domácnost	<i>escafiar, garanito, pernil, refundiar, reque, tapa-sol, vestuário</i>	7
Obecné užití	<i>adufa, encadeado, esvarar, favado, furado, ingurentado, olho-de-boi, raspa, visgo</i>	9

Zdroj: Dělení autorky

Výsledky kvantitativní analýzy jsou v tabulkách prezentovány jak v nominálních (#), tak procentuálních (%) hodnotách, to je – jaký podíl mluvčích z celkového počtu dotazovaných tento výraz zná a jaký ho aktivně používá. U vybraných výrazů, kde jsme na základě sesbíraných dat došli k zajímavým závěrům, přidáváme doplňující komentář.

4.1 Regionalismy v povědomí madeirských mluvčích

Znalost vybraných regionalismů mezi madeirskými mluvčími je na velmi vysoké úrovni – 38 z 47 zkoumaných regionalismů bylo rozpoznáno více než polovinou dotazovaných.

Tabulka č. 2: Regionalismy podle znalosti u madeirských mluvčích

	#	%		#	%		#	%			
1	<i>reque</i>	0	0%	21	<i>gancho</i>	48	74%	41	<i>roeza</i>	64	98%
2	<i>ferramentada</i>	2	3%	22	<i>favado</i>	54	83%	42	<i>levadeiro</i>	64	98%
3	<i>alparado</i>	2	3%	23	<i>refundiar</i>	55	85%	43	<i>baboseira</i>	64	98%
4	<i>pernil</i>	3	5%	24	<i>abelha</i>	56	86%	44	<i>vestuário</i>	64	98%
5	<i>lambiscar</i>	4	6%	25	<i>tabaibo</i>	57	88%	45	<i>bolo-do-caco</i>	65	100%
6	<i>ingurentado</i>	4	6%	26	<i>lesma</i>	59	91%	46	<i>poncha</i>	65	100%
7	<i>heréu</i>	7	11%	27	<i>bilhadeiro, -a</i>	60	92%	47	<i>semilha</i>	65	100%
8	<i>ovelha</i>	22	34%	28	<i>furado</i>	60	92%				
9	<i>graxa</i>	23	35%	29	<i>horário</i>	61	94%				
10	<i>modilho</i>	33	51%	30	<i>busico, -a</i>	61	94%				
11	<i>escafiar</i>	33	51%	31	<i>tarraço</i>	61	94%				
12	<i>garanito</i>	33	51%	32	<i>adufa</i>	61	94%				
13	<i>maneira</i>	35	54%	33	<i>vaginha</i>	62	95%				
14	<i>encadeado</i>	37	57%	34	<i>matagueira</i>	62	95%				
15	<i>visgo</i>	37	57%	35	<i>olho-de-boi</i>	62	95%				
16	<i>stefan</i>	39	60%	36	<i>dentinho</i>	63	97%				
17	<i>esfrancelhado</i>	39	60%	37	<i>raspa</i>	63	97%				
18	<i>tapa-sol/tapassol</i>	43	66%	38	<i>palheiro</i>	64	98%				
19	<i>esvarar</i>	43	66%	39	<i>calhau</i>	64	98%				
20	<i>babuja</i>	44	68%	40	<i>arcas</i>	64	98%				

Zdroj: Data autorky

K těm nejznámějším patří *semilha*, *bolo do caco* a *poncha* – tyto výrazy identifikovali všichni respondenti. Není překvapením, že se ve dvou případech jedná o lexikum, které je úzce spjato s objekty specifickými pro madeirskou mimojazykovou realitu. Tradiční madeirské pečivo (*bolo do caco*) a alkoholický nápoj (*poncha*) jsou díky kampani zaměřující se na rozvoj turistického ruchu a gastronomie povědomé i širokému portugalskému publiku.

Dalších 19 regionalismů bylo rozpoznáno více než 90 % respondentů. Přestože se jedná o výrazy patřící k široké škále tématických polí, nejvíce výrazů se týká témat společenského života: *baboseira* (pomuckání, 98 %), *tarraço* (opilec, 94%), *bilhadeiro* (drbna, 92 %) a *lesma* (slizoun, 91 %). Jak uvidíme v následující kapitole, ty samé výrazy se těší velké oblibě u respondentů, i co se užívání týče.

Vzhledem k tomu, že systém levád je stále používán k zavlažování zemědělské půdy nejenom na venkově, ale i v hlavním městě Funchalu, není překvapením, že 98 % dotazovaných je také dobře obeznámeno s výrazem *levadeiro*, který reprezentuje člověka majícího na starost údržbu levád.

Také přístřešky pro domácí zvířata se střechou trojúhelníkovitého tvaru, na Madeiře nazývané *palheiros*, jsou jednoduše identifikovatelným výrazem i pro respondenty bez přímých vazeb na

venkov nebo zemědělství. Stejně tak je tomu i v případě pojmu *matagueira* (vysoký, hustý porost). Regionalismus *palheiro* je známý 98 % a *matagueira* 95 % dotazovaných.

Mezi výrazy, které identifikovala více než polovina mluvčích, stojí za postřeh několik výsledků.

V první řadě je potřeba zmínit, že přestože 43 dotazovaných označilo jako regionální význam pro *tapa-sol* slovo okenice, u zbývajících mluvčích pozorujeme posun v jeho chápání. Celých 12 dotazovaných vybralo jako madeirský ekvivalent výraz *chapéu de sol* (slunečník). Je tedy možné, že na základě podobnosti ve smyslu funkce, kdy oba objekty chrání před slunečními paprsky, dochází k pozměnění vnímané sémantické hodnoty tohoto výrazu. V případě slova *gancho* (ruka ohnutá v lokti, rámě) zmínili dva dotazovaní z oblasti Funchalu, že může být používáno také ve významu osoby, která je zatvrzelá a je těžké s ní jednat.

Ovelha (mořská pěna) a *graxa* (sádlo) patří k spíše méně známým regionalismům. 35 % dotazovaných identifikovalo výraz *graxa* s významem vepřové sádlo. Významný podíl zbývajících respondentů zvolilo význam lichotka, který je sice jeho ekvivalentem v hovorové portugalštině, ale neobjevuje se výhradně v madeirských dialektech. V případě výrazu *ovelha* pak 14 respondentů zvolilo možnost, že slouží k popsání osoby s kudrnatými vlasy. To by podobně jako u slova *tapa-sol* mohlo ukazovat k jistému posunu významové hodnoty u tohoto regionalismu.

Mezi regionalismy, které byly rozeznány nejnižším počtem respondentů, patří *reque* (0), *ferramentada* (2), *alparado* (2), *pernil* (3), *lambiscar* (4) a *ingurentado* (4).

V případě výrazu *lambiscar* jsme zaznamenali překvapivý výsledek. Nejenom, že pouze čtyři respondenti tomuto slovesu přiřadili stejnou sémantickou hodnotu jako *revelar segredos* (vyzradit tajemství), počet dotazovaných původem z pevninského Portugalska, kteří mu v souběžném výzkumu přiřadili tento význam, byl značně vyšší (téměř 30 % dotazovaných). Je nepravděpodobné, že by se jednalo o výraz, který by se z Madeiry rozšířil za její hranice, a tento výsledek spíše nasvědčuje tomu, že se ve skutečnosti nejedná o madeirský regionalismus. Konzultované slovníky nevidují daný význam jako normativní, ani jako regionální variantu (portugalský slovník Priberam⁸⁸ jej uvádí s významem *petiscar* - d'obat, zobat, jíst po málu). K potvrzení nebo vyvrácení této teorie by tedy bylo nutné provést další analýzu.

---

⁸⁸ Lambiscar. [online]. In: *Dicionário Priberam*. Dostupné z: <https://dicionario.priberam.org/lambiscar>. [cit. 2023-07-22].

Všichni respondenti uvedli, že výraz *reque* (zbytečný předmět) je jim neznámý. Vzhledem k tomu, že žádný dotazovaný původem z pevninského Portugalska v souběžném šetření výraz taktéž neidentifikoval, je možné předpokládat, že se sice jedná o regionalismus, ale takový, který již ze současného jazyka zmizel nebo je jeho užití limitováno na určitou lokalitu nebo skupinu mluvčích. Podobně je tomu i v případě výrazu *ferramentada*. S významem *ação de falar muito alto* (dělání rozruchu), byl označen pouze dvěma madeirskými mluvčími. Stejně dvě respondentky jako jediné identifikovaly také výraz *alparado* (soumrak, svítání).

K méně známým regionalismům patří také slovo *heréu* (nájemce nebo vlastník vody), jehož znalost klesá v souvislosti s reorganizací společnosti, kdy současné vodohospodářství již nepodléhá nájemnímu systému. 58 (89 %) dotazovaných vybralo možnost „neznám“ a ze sedmi dotazovaných (napříč všemi věkovými kategoriemi), kteří tento pojem znají, jej nepoužívá žádný.

4.2 Regionalismy v projevu madeirských mluvčích

V porovnání s 38 regionalismy, které více než polovina respondentů zná, je počet regionalismů, které alespoň 50 % respondentů také aktivně používá, nižší – pouze 18. Silné zastoupení mají opět slova vztahující se k životu ve společnosti, ale také ke gastronomii, plodinám nebo zemědělství.

Tabulka č. 3: Regionalismy podle užívání madeirskými mluvčími

	#	%		#	%		#	%			
1	<i>reque</i>	0	0%	21	<i>furado</i>	19	29%	41	<i>vestuário</i>	44	68%
2	<i>ferramentada</i>	0	0%	22	<i>babuja</i>	22	34%	42	<i>baboseira</i>	46	71%
3	<i>heréu</i>	0	0%	23	<i>busico, -a</i>	22	34%	43	<i>semilha</i>	48	74%
4	<i>lambiscar</i>	0	0%	24	<i>gancho</i>	24	37%	44	<i>dentinho</i>	49	75%
5	<i>alparado</i>	1	2%	25	<i>arcas</i>	25	38%	45	<i>calhau</i>	51	78%
6	<i>ingurentado</i>	1	2%	26	<i>olho-de-boi</i>	25	38%	46	<i>poncha</i>	52	80%
7	<i>pernil</i>	1	2%	27	<i>encadeado</i>	29	45%	47	<i>bolo-do-caco</i>	55	85%
8	<i>abelha</i>	3	5%	28	<i>vaginha</i>	30	46%				
9	<i>graxa</i>	5	8%	29	<i>matagueira</i>	32	49%				
10	<i>ovelha</i>	6	9%	30	<i>lesma</i>	33	51%				
11	<i>visgo</i>	6	9%	31	<i>refundiar</i>	33	51%				
12	<i>maneja</i>	7	11%	32	<i>tarraço</i>	35	54%				
13	<i>esfrancelhado</i>	9	14%	33	<i>roeza</i>	36	55%				
14	<i>horário</i>	11	17%	34	<i>palheiro</i>	38	58%				
15	<i>esvarar</i>	13	20%	35	<i>adufa</i>	40	62%				
16	<i>escafiar</i>	14	22%	36	<i>tapa-sol/tapassol</i>	41	63%				
17	<i>modilho</i>	14	22%	37	<i>levadeiro</i>	43	66%				
18	<i>stefan</i>	14	22%	38	<i>tabaibo</i>	43	66%				
19	<i>garanito</i>	15	23%	39	<i>bilhadeiro, -a</i>	44	68%				
20	<i>favado</i>	16	25%	40	<i>raspa</i>	44	68%				

Zdroj: Data autorky

Napříč všemi tématickými poli jsou *bolo-do-caco* (85 %) a *poncha* (80 %) podle respondentů regionalismy, které používají nejaktivněji ve svém každodenním životě. Oba tyto výrazy můžeme zařadit do kategorie specifických regionalismů. V jejich případě tedy neexistuje adekvátní ekvivalent ve spisovném jazyce a frekvence jejich užití je tedy přirozeně vysoká.

Přestože *semilha* patřila společně s výše jmenovanými k regionalismům, které znají všichni dotazovaní, pouze 74 % všech respondentů tímto slovem běžně nahrazuje spisovný výraz *batata* (brambora). Na menu v restauraci ho najdeme ještě výjimečněji. Pokud ano, tak spíše v tradičních venkovských podnicích, jejichž nabídka není nikterak cílená na turisty. Naopak plody opuncie se v supermarketu nebo na trhu běžně vyskytují pod názvem *tabaibo*, místo *figo-da-índia*, jak by bylo uvedeno ve spisovné portugalštině. Ten samý výraz pak pro ně používá i 66 % dotazovaných.

Znalost určitého výrazu velkým počtem mluvčích tedy není spolehlivým indikátorem toho, zda je jimi slovo také podobně často užíváno. V oblasti dopravních prostředků a objektů s nimi souvisejících rozeznal výraz *horário* nejvyšší počet dotazovaných (61, 94 %). Pouze 11 z nich ovšem uvádí, že tento výraz běžně používají. Ve všech případech se pak jedná o mluvčí starší 30-ti let, nejčastěji ve věkové kategorii od 46 do 59 let, bez ohledu na pohlaví nebo dosažené vzdělání. Naopak výraz *stefan*, který je nejméně známým regionalismem v rámci tohoto tématického pole (39, 60 %), je tím, který je nejčastěji používán (14, 22 %). Nejmarkantnější rozdíl mezi znalostí regionalismu a jeho užitím registrujeme u výrazu *abelha* (taxi) – přestože je známý 56 respondentům, pouze tři jej aktivně užívají ve svém jazykovém projevu.

Vliv na užívání některých regionalismů může mít profese mluvčích. Tuto tendenci sledujeme u dvou studovaných regionalismů – *ovelha* a *maneja*.

Ovelha (doslovně ovečka) je výrazem, který popisuje velmi specifický jev, se kterým se můžeme setkat na moři, kdy působením větru vzniká hustá, bílá pěna na vrcholcích vln. Dva z dotazovaných zmiňují také *carneiro* (beránek) jako regionální ekvivalent se stejným významem. U tohoto regionalismu pozorujeme u respondentů preference na základě jejich zaměstnání či zájmů – všech šest osob, které uvedly, že tento výraz používají, má bližší vztah k oceánu. Kromě dotazovaných, kteří na moři přímo pracují (námořník, mořská bioložka, kapitán lodi), se jedná o respondenty, kteří se ve volném čase věnují rybaření nebo vodním sportům.

Podobná tendence je zjevná i u výrazu *maneja*, z anglického *manager*. Je známý 54 % respondentů, ale pouze 7 z nich uvádí, že jej také používají. Zajímavé je, že jsou to zejména osoby pracující ve

službách (hotelová recepční, obsluha v restauraci, barman, pracovník půjčovny sportovního vybavení). Můžeme tedy předpokládat, že v tomto případě má vliv na užití tohoto výrazu internacionální prostředí, v kterém se zmínění dotazovaní pohybují a jejich častý kontakt se zahraničními turisty.

Na základě výše uvedených příkladů můžeme tedy soudit, že frekvence užití zejména těch specifictějších výrazů je motivována tím, že jsou součástí aktivit, kterým se respondent věnuje.

5. Znalost a užití madeirských regionalismů v závislosti na sociolingvistických proměnných

Na základě informací poskytnutých respondenty v úvodní části dotazníku jsme provedli analýzu dat ve vztahu k pěti sociolingvistickým proměnným: pohlaví, vzdělání, věku, okresu bydliště a profesi. Zjišťovali jsme, jakou roli hrají tyto proměnné, pokud vůbec nějakou, v porozumění a aktivním užívání regionalismů u respondentů.

5.1 Pohlaví

Ve vztahu ke znalosti madeirských regionalismů byly ženy o něco úspěšnější s průměrnou znalostí 74 % všech zkoumaných regionalismů, u mužů tato hodnota dosáhla 69 %.

U proměnné jakou je pohlaví respondentů je důležité přihlédnout k povaze jednotlivých tématických polí, která může významně ovlivnit výsledné hodnoty. U regionalismů týkajících se oborů, v kterých historicky dominuje spíše mužské pohlaví, pozorujeme vyšší úspěšnost právě u respondentů z řad mužů. Pouze 43 % (15/35) žen správně identifikovalo výraz *stefan* jako ekvivalent náhradní pneumatiky, kdežto mezi respondenty mužského pohlaví bylo úspěšných 80 % (24/30) dotazovaných. Naopak tomu bylo u lexému *garanito* (typ vyšívacího stehu), který znalo 66 % (23/35) žen, ale pouze 33 % (10/30) mužů.

Přestože získané hodnoty ukazují, že ženy mají větší znalost studovaných regionalismů, pouze 15 % žen uvádí, že běžně používají 30 a více. Naproti tomu celých 29 % mužů, patřících zejména do věkové kategorie nad 45 let, používá regionalismy stejně aktivně. Můžeme tedy konstatovat, že v tomto ohledu je naše pozorování v souladu s Labovovou teorií,⁸⁹ že ženy jsou ve svém jazykovém projevu více konzervativní a dodržují pravidla spisovného jazyka spíše než muži. Právě vnímaná prestiž spisovné portugalštiny by mohla být motivací za tímto jevem, neboť přestože jedna z dotazovaných identifikovala 40 regionalismů a uvedla, že aktivně používá 19 z nich, nepovažuje sama sebe za mluvčí madeirského dialektu.

---

⁸⁹ LABOV, William. Some Sociolinguistic Principles. In: PAULSTON, Christina Brat a TUCKER, Richard G. *Sociolinguistics: The Essential Readings. Linguistics: The Essential Readings*. Blackwell Publishing, 2003, s. 234-250.

5.2 Nejvyšší dosažené vzdělání

Ačkoli je obecně uznávanou teorií, že u mluvčích s nižším stupněm vzdělání můžeme častěji pozorovat jevy typické pro nářečí a lidovou mluvu,⁹⁰ co se týká znalosti regionalismů, nezaznamenali jsme významný rozdíl mezi respondenty se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Respondenti se středoškolským vzděláním znají v průměru 71 % studovaných výrazů a ti s vysokoškolským vzděláním dokonce 72 %.

V oblasti užívání se ale hodnoty otáčí – dotazovaní se středoškolským vzděláním uvádějí, že užívají v průměru 23 z 47 zkoumaných regionalismů, v případě těch s vysokoškolským titulem je to pouze 20. Z tohoto pozorování tedy můžeme vyvodit závěr, že přestože je u obou skupin znalost na podobné úrovni, mluvčí s vyšším vzděláním velmi pravděpodobně ve svém jazykovém projevu preferují užití spisovné portugalštiny nad její dialektální variantou a vědomě vybírají odpovídající jazykové prostředky.

5.3 Věk

U proměnné věku je evidentní, že znalost regionalismů stoupá společně s věkem. Průměrná znalost dosahuje 66 % u respondentů ve věku do 25 let a 69 % u dotazovaných v kategorii od 30 do 45 let. Respondenti starší 46 let prokázali znalost 77 % regionalismů bez rozdílu toho, zda se nachází u dolní nebo horní hranice této věkové kategorie.

Ve věkové kategorii od 46 do 59 let je pak nejvyšší počet respondentů (74 %), kteří uvádí, že aktivně používají 20 a více ze zkoumaných regionalismů v běžné komunikaci. U respondentů ve věku do 29 let naopak existují výrazné rozdíly. Znalost regionalismů je u všech dotazovaných v této věkové kategorii na podobné úrovni. Téměř polovina z nich ovšem uvádí, že aktivně používá kolem 30 výrazů, kdežto ti zbývající méně než 10. Skupina respondentů, kteří používají méně než 10 regionalismů, je pak tvořena výhradně dotazovanými věkové kategorie do 45 let, nezávisle na úrovni jejich vzdělání.

---

⁹⁰ NUNES, Naidea Nunes. *Variação social e vitalidade de alguns regionalismos madeirenses no Português falado no Funchal. Confluência*. Rio de Janeiro: 2014, (46), s. 335-370.

5.4 Bydliště

Domnělá dialektická hranice mezi jihovýchodem a severozápadem (konkrétně okresy Porto Moniz a Calheta)⁹¹ se v případě této sady regionalismů a vzorku mluvčích nijak výrazně neprojevila. Za zmínku stojí jeden konkrétní případ a to je výraz *ferramentada* (dělání povyku). Správně jej identifikovaly pouze dvě dotazované, jedna ze severní oblasti Santany a další z okresu Ribeira Brava ležícího na jihozápadě. Bylo by tedy zajímavé dále zjišťovat jazykové kontakty těchto konkrétních mluvčích. Je také pravděpodobné, že pokud bychom výzkum rozšířili o respondenty se základním vzděláním a s limitovanými jazykovými kontakty, zmiňovaná hranice mezi jihovýchodem a severozápadem by vystoupila v popředí.

5.5 Profese

Podobně jako u bydliště, ani v případě proměnné profese nebylo možné ověřit žádný společný vzorec referující k úrovni znalosti nebo obecné frekvenci užívání regionalismů. Naopak evidujeme významné rozdíly mezi jedinci, kteří se věnují stejnému zaměstnání. Pro ilustraci – znalost regionalismů u osmi dotazovaných, kteří pracují v oboru restaurátérství, se pohybuje na škále od 23 % do 77 %. Stejně široké rozpětí pozorujeme i z pohledu jejich aktivního užívání.

Jak již ovšem bylo řečeno v kapitole 4.2, zdá se, že profese může hrát významnější roli ve znalosti nebo užívání specifických regionalismů vztahujících se k tématickým polím, která jsou nějak relevantní v životě respondentů (nejenom z pohledu zaměstnání, ale i koníčků apod.).

---

⁹¹ NUNES, Naidea Nunes. A linguística histórica e o léxico diferencial: variação dialetal e sociolinguística de alguns regionalismos do Português falado na ilha da Madeira. In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 1023-1031.

6. Závěr

Tato bakalářská práce měla za cíl zjistit, jaká je míra znalosti madeirských regionalismů u rodilých Madeiranů, jejichž mateřským jazykem je portugalština, a jak živé jsou tyto výrazy v jejich každodenním jazykovém projevu. Soustředili jsme se výhradně na mluvčí, kteří dosáhli vyššího než základního vzdělání kvůli obecnému předpokladu, že jejich jazykový projev nevykazuje nářeční prvky tak často, jako je tomu u mluvčích s nižší gramotností.

V současné době roste dostupnost rozličných komunikačních médií a populace je skrze vzdělávací systém déle exponována formě jazyka považované za obecně přijatelnou. Zároveň se s každou novou generací zvyšuje gramotnost populace. Tyto faktory pak přispívají k eliminaci nářečních prvků v projevu mluvčích a vedou ke stírání rozdílů mezi spisovným jazykem a dialekty.

Na základě našeho výzkumu jsme došli k závěru, že Madeirané se středoškolským a vysokoškolským vzděláním mají i přesto velmi solidní znalost lexika madeirských dialektů, jejíž úroveň ale klesá úměrně s věkem dotazovaných. Téměř polovinu zkoumaných regionalismů (22 z 47) zná více než 90 % mluvčích. Jedná se převážně o výrazy, se kterými se setkáváme v každodenním životě, ať už to je při vykonávání činností v domácnosti nebo trávení času ve společnosti.

Regionalismy, které identifikovali všichni madeirští mluvčí se pak vztahují k místní gastronomii (*poncha*, *bolo do caco*, *semilha*). Několika zkoumaným výrazům (*tapassol*, *ovelha*) byl dotazovanými přiřazen význam jiný než ten, který je udáván v glosářích. Zdá se tedy, že u některých regionalismů dochází k posunu jejich vnímané sémantické hodnoty.

Zjistili jsme také, že mezi analyzovanými regionalismy existují takové, které nemají v obecném povědomí Madeiranů velké zastoupení – *ferramentada*, *alparado*, *pernil*, *ingurentado* a *heréu*, nebo jako je tomu v případě výrazu *reque*, je nikdo z dotazovaných nerozeznal. Můžeme tedy soudit, že se buď jedná o regionalismy, jejichž znalost je limitovaná na určité území nebo sociální skupiny, nebo že již procházejí procesem archaizace.

Klíčovým pozorováním je ovšem to, že míra znalosti regionalismů je vyšší než míra jejich aktivního užívání. Mluvčí nejčastěji používají specifické regionalismy, které se vztahují zejména k realitě charakteristické pro region (ať jde o gastronomii či aspekty venkovského života na Madeiře)

a které nemusí mít ekvivalent ve spisovné portugalštině, nebo expresivní, citově zabarvené výrazy týkající se lidských vztahů a pocitů.

Kromě již zmíněného věku je sociální proměnnou, která hraje zásadní roli ve znalosti i užívání regionalismů, pohlaví. Ženy identifikovaly více regionalismů než muži (74 % vs. 69 %), ovšem větší procento mužů aktivně regionalismy používá. Pohlaví mluvčích také může být rozhodujícím faktorem ve znalosti regionalismů, pokud se vztahují k činnostem, které jsou tradičně bližší některému z nich, jak pozorujeme v případě výrazů *stefan* a *garanito*.

Závěrem bychom rádi uvedli, že lze předpokládat, že regionalismy, které sice v povědomí Madeiřanů stále existují, ale nejsou běžně užívány a tím pádem není jejich znalost nadále uvnitř místního jazykového společenství předávána, z živého jazyka postupem času úplně vymizí a stanou se z nich archaismy.

Jsme však přesvědčeni, že i přes stále se zintenzivňující kontakt s vnějším světem, zůstanou regionalismy, které jsou dnes běžně používány, ve větší míře nadále nedílnou součástí jazykového projevu Madeiřanů. S výjimkou jedné dotazované se respondenti, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření, považují za mluvčí madeirských dialektů. Věříme proto, že pocit příslušnosti mluvčích k madeirskému společenství a ztotožnění se s ostrovní identitou, budou hrát klíčovou roli v uchování regionálního lexika.

Seznam použitých zdrojů

4LITROS. Video. [online]. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/4litro/videos/5850063531751961/>

600 anos da descoberta do Arquipélago da Madeira. [online]. 600 Anos Madeira Porto Santo. Dostupné z: <https://www.madeira600.pt/pt-pt/historia>. [cit. 2023-07-22].

ABREU, Paula. ‘Garouta do Calhau’ promove jantar de Santos Populares com fins solidários. [online]. *JM*. 2023. Dostupné z: https://www.jm-madeira.pt/regiao/garouta_do_calhau_promove_jantar_de_santos_populares_com_fins_solidarios-JGJMART207268. [cit. 2023-07-22].

BAZENGA, Aline, ANDRADE, Catarina, RODRIGUES, Lorena. Variantes sintáticas (padrão e não padrão) em português: representações sociais e atitudes linguísticas de falantes madeirenses. In: *Atas do IV CIDS (Congresso Internacional de Dialectologia e Sociolinguística)*. Paris: 2016.

BAZENGA, Aline. A variação entre ter e haver em construções existenciais numa variedade insular do PE (Funchal). In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 181-216.

BAZENGA, Aline. Aspectos da Sintaxe do Português Popular Falado no Funchal. *Arquivo Histórico da Madeira*. 2019, Nova Série (n.º 1), s. 727-758.

BAZENGA, Aline. Aspectos interdisciplinares e linguísticos na construção da identidade madeirense. *Pensardiverso: Revista de Estudos Lusófonos*. Funchal: Universidade da Madeira, 2018, (Identidades), s. 90-111.

BAZENGA, Aline. Do português língua nossa ao português língua também nossa. In: MATEUS, Helena Mira. *Mais línguas, mais Europa : celebrar a diversidade linguística e cultural da Europa*. Lisboa: Colibri, 2001, s. 53-61.

BAZENGA, Aline. Variedade madeirense do Português: coesão, variantes e representações. In: FRANCO, José Eduardo a TRINDADE, Cristina. *Que Saber(es) para o Século XXI? História, Cultura e Ciência na Madeira*. Esfera do Caos Editores. 2014, 1. vydání, s. 381-402.

CABAÇO, André Emanuel de Carvalho. Centro Internacional de Negócios da Madeira: objetivos e características fundamentais. Lisboa: ISCAL, 2016, s. 6. Disertační práce.

CALDEIRA, Abel Marques. Falares da ilha: pequeno dicionário da linguagem popular madeirense. Funchal: Editorial Eco do Funchal, 1961.

CARRILHO, Ernestina a PEREIRA, Sandra. Sobre a distribuição geográfica de construções sintáticas não-padrão em português europeu. In: *Textos selecionados, XXVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2011.

CASTELEIRO, João Malaca, MEIRA, Américo a PASCOAL, José. Nível limiar: para o ensino, aprendizagem do português como língua segunda. Strasbourg: Conselho da Europa, 1988, s. 423.

ČERNÝ, Jiří. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubico, 1998, 1. vydání.

CINTRA, Luís F. Lindley. Nova proposta da classificação dos dialetos galego-portugueses. In: CINTRA, Luís F. Lindley. *Estudos de Dialectologia Portuguesa*. Lisboa: Livraria Sá da Costa, 1995.

CUNHA, Celso Ferreira da a CINTRA, Luís Lindley. Nova Gramática do Português Contemporâneo. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017.

Dentinho [online]. In: *Dicionário Priberam*. Dostupné z: <https://dicionario.priberam.org/dentinho>. [cit. 2023-07-22].

DUBOIS, Jean; GIACOMO, Mathée; GUESPIN, Louis; MARCELLESI, Christiane; MARCELLESI, Jean-Baptiste et al. Dictionnaire de linguistique. Paris: Larousse, 2002.

FERRO, Andreia Dias. Queda de pedras, adufas levantadas e inundações no Funchal. *Diário de Notícias* [online]. Funchal, 2021 [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2021/3/27/255630-queda-de-pedras-adufas-levantadas-e-inundacoes-no-funchal/>

FIGUEIREDO, Ana Cristina. Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011.

FRANCO, José Eduardo a ARAGÃO, António. *Cultura Madeirense. Temas e problemas: textos apresentados ao primeiro congresso de Cultura Madeirense, Funchal, dezembro de 1990*. Lisboa: Campo das Letras, 2008.

FREITAS, Ricardo Duarte. *Venezuelanos representam 25% dos residentes estrangeiros na Madeira*. [online]. *Diário de Notícias*. 2021. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2021/10/8/280263-venezuelanos-representam-25-dos-residentes-estrangeiros-na-madeira/>. [cit. 2023-07-22].

GONZÁLEZ, Eladio Rodríguez. *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. Vigo: Galaxia, 1958-1961.

GOUVEIA, Maria Luísa Correia. *As Levadas da Ilha da Madeira: Património sociocultural e linguístico (contribuição para o processo de candidatura a Património Mundial da UNESCO)*. Funchal: Universidade da Madeira, 2020. Zpráva k magisterské stáži.

HENRIQUES, Paula. *Levadeiro vê com bons olhos reforço da Levada do Norte*. *Diário de Notícias* [online]. 2020 [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2020/10/7/75870-levadeiro-ve-com-bons-olhos-reforco-da-levada-do-norte#>

HLADKÁ, Zdeňka. DIALEKTISMUS. In: KARLÍK, Petr; MAKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKTISMUS>

LABOV, William. *Some Sociolinguistic Principles*. In: PAULSTON, Christina Brat a TUCKER, Richard G. *Sociolinguistics: The Essential Readings. Linguistics: The Essential Readings*. Blackwell Publishing, 2003, s. 234-250.

Lambiscar. [online]. In: *Dicionário Priberam*. Dostupné z: <https://dicionario.priberam.org/lambiscar>. [cit. 2023-07-22].

MARTINS, A. M. (koord.) [2000-]. *CORDIAL-SIN: Corpus Dialectal para o Estudo da Sintaxe / Syntax-oriented Corpus of Portuguese Dialects*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa. Dostupné z: <http://www.clul.ulisboa.pt/en/10-research/314-cordial-sin-corpus>

NUNES, Naidea a REBELO, Helena. 2020. *A criação de Gado e as Expressões Oraís: Breve Comparação do Volume 1 do Atlas Linguístico-Etnográfico da Madeira e do Porto Santo com*

o dos Açores. In: CHAVES, Duarte Nuno. *Questões de Identidade Insular na Macaronésia*. S. Jorge: Santa Casa da Misericórdia das Velas & CHAM – Centro de Humanidades, s. 219-236.

NUNES, Naidea Nunes. A linguística histórica e o léxico diferencial: variação dialetal e sociolinguística de alguns regionalismos do Português falado na ilha da Madeira. In: CARRILHO, Ernestina; MARTINS, Ana Maria; PEREIRA, Sandra a SILVESTRE, João Paulo. *Estudos Linguísticos e filológicos: oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 2019, s. 1023-1031.

NUNES, Naidea Nunes. A terminologia do açúcar nos documentos dos séculos XV e XVI na ilha da Madeira. In: *Actas do XII Encontro Nacional da APL*. Lisboa: 1997, s. 155-173.

NUNES, Naidea Nunes. Insularidades linguísticas, geográficas e socioculturais: variação semântica de algum léxico diferencial na ilha da Madeira. *Pensardiverso*. Funchal: Universidade da Madeira, 2019, (Insularidades), s. 11-43.

NUNES, Naidea Nunes. O açúcar de cana na ilha da Madeira: do Mediterrâneo ao Atlântico. Terminologia e tecnologia históricas e actuais da cultura açucareira. Funchal: Universidade da Madeira, 2002. Diplomová práce.

NUNES, Naidea Nunes. O léxico da cultura açucareira na construção do mundo atlântico: Madeira, Canárias, Cabo Verde, S. Tomé e Príncipe, Brasil, Venezuela e Colômbia. *Veredas: Revista da Associação Internacional de Lusitanistas*, 2018, (29), s. 124–149.

NUNES, Naidea Nunes. Os “dialectos madeirenses” e a história da língua portuguesa. In: *Livro de Comunicações do Colóquio „Cultura de Periferias Insularidades“*. Funchal: Departamento de Cultura da Câmara Municipal do Funchal, 1998, s. 81-89.

NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses: estudo lexicológico da variação dialetal e sociolinguística na ilha da Madeira. *Revue de Linguistique Romane*. Strasbourg: Société de Linguistique Romane, 2017, (81), s. 433-475.

NUNES, Naidea Nunes. Variação social e vitalidade de alguns regionalismos madeirenses no Português falado no Funchal. *Confluência*. Rio de Janeiro: 2014, (46), s. 335-370.

O significado de insular. *Ciberdúvidas da Língua Portuguesa* [online]. 2005 [cit. 2023-11-01]. Disponível em: <https://ciberduvidas.iscte-iul.pt/consultorio/perguntas/o-significado-de-insular/15923>

Os aproveitamentos hidroagrícolas em Portugal: sua história e descrição. *Electricidade* (71).

Dostupné z:

<https://www.colecoesfundacaoedp.edp.pt/nyron/library/catalog/winlibimg.aspx?skey=A99EEFF3D0324D38B60DE5EB78B197ED&doc=164518&img=163042>

PEREIRA, Sílvia Afonso. A sintaxe na classificação dos dialetos portugueses. In: *Textos seleccionados, XXIX Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Porto: APL, 2014, s. 445-464.

REBELO, Helena a NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses. In: *Aprender Madeira – Dicionário Enciclopédico da Madeira*. Funchal: 2015.

REBELO, Helena. A variação na variedade regional madeirense: aplicação de um teste perceptivo. In: *Lusofonia: Tempo de reciprocidades. Actas do IX Congresso da Associação Internacional de Lusitanistas*. Porto: Edições Afrontamento, 2011.

RODRIGUES, Bruno José Abreu. Variedade dialetal madeirense: análise acústica das vogais tónicas orais. Aveiro: Universidade de Aveiro, 2015. Diplomová práce.

RODRIGUES, Fabrício. Brisa lança novo sabor... no dia das Petas. Online. *Diário de Notícias*. 2019. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2019/4/1/175187-brisa-lanca-novo-sabor-no-dia-das-petas/#>. [cit. 2023-07-22].

ROGERS, Francis Millet. Insular Portuguese Pronunciation: Madeira. *Hispanic Review*. 1946, (14), s. 235-253

ROGERS, Francis Millet. Insular Portuguese Pronunciation: Porto Santo and Eastern Azores. *Hispanic Review*, 1948, (6), s. 1-32.

SANTOS, Jaime Vieira dos. Vocabulário do Dialecto Madeirense. *Revista de Portugal*. Série A. Língua Portuguesa, vol. III. 1945-1947, (37).

SEGURA DA CRUZ, M. Luísa a SARAMAGO, João. Açores e Madeira: autonomia e coesão dialetais. In: *Lindley Cintra Homenagem ao Homem, ao Mestre e ao Cidadão*. Lisboa: Edições Cosmos, 1999, s. 707-738.

SEGURA, Luísa. Variedades dialetais do português europeu. In: PAIVA RAPOSO, Eduardo Buzaglo; NASCIMENTO, Maria Fernanda Bacelar do; MOTA, Maria Antónia Coelho da;

SEGURA, Luísa; MENDES, Amália. *Gramática do Português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian, 2013, s. 83-142.

SILVA, Carlos. O estranho caso da vogal breathy voiced em PE: evidências a partir da análise a um dos dialetos madeirenses. Porto: Universidade do Porto, 2016.

SILVA, Emanuel. Estepilha, duas vezes batata...ou semilha! [online]. *Funchal Notícias*. 2018. Dostupné z: <https://funchalnoticias.net/2018/07/21/estepilha-duas-vezes-batata-ou-semilha/#>. [cit. 2023-07-22].

Stepney. [online]. In: *Cambridge Dictionary*. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stepney>. [cit. 2023-07-22].

SVOBODOVÁ, Iva. Morfologie současného portugalského jazyka I: Slovní druhy neslovesné. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

VASCONCELOS, José de Leite. *Esquisse d'une dialectologie portugaise*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, 1970.

VIEIRA, Alberto. *Canaviais, açúcar e aguardente na Madeira: séculos XV a XX*. Funchal: CEHA - Centro de Estudos de História do Atlântico, 2004.

WEBER, Petr. *Odras staré portugalštiny v dialektch současné evropské portugalštiny*. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Diplomová práce.

Přílohy

Příloha č. I: GLOSÁŘ

abelha, subst. – osobní automobil používaný k přepravě osob, taxi: *Lembro muito bem dessas abelhinhas verdes e pretas.* | **táxi**

adufa, subst. – z arabštiny *ad-duffâ*, uliční vpust', kterou odtéká dešťová voda, nebo vstupní šachta do kanalizace, která je zakrytá kovovým poklopem: „*Queda de pedras, adufas levantadas e inundações no Funchal.*“⁹²

alpardo, adv. – moment dne, kdy není ani světlo ani tma; může znamenat jak v době soumraku, tak svítání: „*Cheguei esta tarde a casa já era alpardo.*“⁹³ | **crepúsculo, lusco-fusco**

arcas, subst. – záda, kříž: „*Antero, o pai tá com uma dor nas arcas.*“⁹⁴ | **costas, costelas**

baboseira, subst. – pomačkání, pomuckání (přehnaný projev náklonosti zejména k dětem): „*Menino dá-me um beijinho, deixa-te fazer uma baboseira.*“⁹⁵ Ekvivalentem v PP je výraz *mimo*, který má také na Madeiře stejný význam, ale je méně expresivní. Výraz *baboseira* má v PP význam hloupost, pošetilost, nerozum – v takovém významu se ovšem na Madeiře vůbec nepoužívá.⁹⁶

babuja, subst. – mělčina, úsek pobřeží, kde je málo vody: „*As crianças quando aprendem a nadar, sentem-se mais seguras na babuja.*“⁹⁷

bilhardeiro, -a, subst. – pravděpodobně z francouzského *billarder*, někdo, kdo hodně mluví; drbna: „*A bilhardeira da Maria tinha de dar com a língua nos dentes!*“⁹⁸ | **conversador, coscuvilheiro**

---

⁹² FERRO, Andreia Dias. Queda de pedras, adufas levantadas e inundações no Funchal. *Diário de Notícias* [online]. Funchal, 2021 [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2021/3/27/255630-queda-de-pedras-adufas-levantadas-e-inundacoes-no-funchal/>

⁹³ SANTOS, Jaime Vieira dos. Vocabulário do Dialecto Madeirense. *Revista de Portugal*. Série A. Língua Portuguesa, vol. III. 1945-1947, (37).

⁹⁴ 4LITROS. Video [online]. [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/4litro/videos/5850063531751961/>

⁹⁵ CALDEIRA, Abel Marques. *Falares da ilha: pequeno dicionário da linguagem popular madeirense*. Funchal: Editorial Eco do Funchal, 1961.

⁹⁶ NUNES, Naidea Nunes. Regionalismos madeirenses: estudo lexicológico da variação dialetal e sociolinguística na ilha da Madeira. *Revue de Linguistique Romane*. Strasbourg: Société de Linguistique Romane, 2017, (81), s. 433-475.

⁹⁷ FIGUEIREDO, Ana Cristina. *Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses*. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 102-103.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 104.

bolo-do-caco (alt. bolo do caco), subst. – chleba z pšeničné mouky a batát, typický svým kulatým tvarem, za který vděčí netradičnímu způsobu pečení: „*No comando deste arraial de sabores que regala a vida insular está o **bolo do caco**.*“⁹⁹

busico, -a (alt. buzico, -a), subst. – dítě nebo malé zvíře: *Onde está o teu cachorro, hoje não trouxeste o **busico**?*

calhau, subst. – kamenitá pláž, typická pro madeirské pobřeží: „*Vamos ajudar as crianças que pintam corações nas pedrinhas do **calhau**.*“¹⁰⁰ Přeneseně také **estar num calhau** – být neuspořádaný, chaotický¹⁰¹

dentinho, subst. – blízké pevninskému *petisco*, malé občerstvení, které je konzumováno s alkoholickým nápojem nebo před hlavním jídlem: „*veio um **dentinho** de atum com as **ponchas***“¹⁰²

encadeado, adj. – oslněný (ostrým světlem): *Ao conduzir, fiquei encadeado com o sol e tive de parar por um breve momento.*

escafiar, v. – pečlivě vyčistit, vycídit – “*Antes da Festa, as donas de casa costumam **escafiar** a casa toda.*“¹⁰³ | **limpar**

esfrancelhado, -a, adj. – rozcuchaný, neupravený: *Tu não te sabes arranjar, andas sempre **esfrancelhada**.*¹⁰⁴ | **despenteado**

---

⁹⁹ *Arraial de sabores*. [online]. Visit Madeira. Dostupné z: <https://visitmadeira.com/pt/o-que-fazer/apreciadores-de-gastronomia-e-vinho/gastronomia-tradicional/arraial-de-sabores/>. [cit. 2023-07-22].

¹⁰⁰ ABREU, Paula. ‘Garouta do Calhau’ promove jantar de Santos Populares com fins solidários. [online]. JM. 2023. Dostupné z: https://www.jm-madeira.pt/regiao/garouta_do_calhau_promove_jantar_de_santos_populares_com_fins_solidarios-JGJMART207268. [cit. 2023-07-22].

¹⁰¹ NUNES, Naidea Nunes. Insularidades linguísticas, geográficas e socioculturais: variação semântica de algum léxico diferencial na ilha da Madeira. *Pensar diverso*. Funchal: Universidade da Madeira, 2019, (Insularidades), s. 11-43.

¹⁰² Dentinho [online]. In: *Dicionário Priberam*. Dostupné z: <https://dicionario.priberam.org/dentinho>. [cit. 2023-07-22].

¹⁰³ FIGUEIREDO, Ana Cristina. Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 125.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 125.

esvarar, v. – uklouznout, klouzat: Může být zkomoleninou slovesa *resvalar*, které má v PP stejný význam. Galicijské slovníky také uvádějí *esbarar* ve stejném významu: *Val máis esbarar co pè que esbarar coa lingua.*¹⁰⁵ | **escorregar**

favado, -a, adj. – poštipaný hmyzem: “*O pequeno tem a cabeça favada de piolhos.*“ Používáno také ve vztahu k ovoci, na kterém si pochutnal hmyz: „*As peras desta pereira tão todas favadas.*“ | *picado por insectos*

ferramentada, subst. – hlasitý povyk, děláni rozruchu: *Entrou no restaurante a fazer uma ferramentada, chamando atenção de toda a gente.* | **barulho, escândalo**

furado, subts. – tunel: *Leve lanterna e botas de caminhada, porque durante o percurso há piso escorregadio e vários furados.* | **túnel**

gancho, subst. – rámě, ruka ohnutá v lokti: *O casal ia de gancho à paragem de autocarros.*

garanito, subts. – typ stehu typického pro madeiru, látku s dírkovou výšivkou: *A bordadeira fazia garanitos com linha branca no tecido da mesma cor.*

graxa, subst. – vepřové sádlo: *Graxa é usada como gordura na preparação de várias refeições.* | **banha de porco**

heréu, subst. – nájemce nebo vlastník zavlažovací vody z levád: “*A desintegração da água da terra atingia a própria constituição das Levadas, na medida em que um seu héreu poderia não ser proprietário de terra.*”¹⁰⁶

horário, subts. – autobus: *Espera p’lo horário, p’an nan ires a pé.*¹⁰⁷ | **autocarro, camioneta**

ingurentado, adj. – vratký, nepevný, nestabilní: *Não te sentes nessa cadeira que está ingurentada.*

lambiscar, v. – roznášet drby, prozradit něčí soukromé záležitosti: “*Logo que ela soube da novidade foi lambiscar às amigas.*”¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ GONZÁLEZ, Eladio Rodríguez. Diccionario enciclopédico gallego-castellano. Vigo: Galaxia, 1958-1961.

¹⁰⁶ Os aproveitamentos hidroagrícolas em Portugal: sua história e descrição. *Electricidade* (71). Dostupné z: <https://www.colecoesfundacaoedp.edp.pt/nyron/library/catalog/winlibimg.aspx?key=A99EEFF3D0324D38B60DE5EB78B197ED&doc=164518&img=163042>

¹⁰⁷ CALDEIRA, Abel Marques. Falares da ilha: pequeno dicionário da linguagem popular madeirense. Funchal: Editorial Eco do Funchal, 1961.

¹⁰⁸ FIGUEIREDO, Ana Cristina. Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 139-140.

lesma, subst. – slizoun: „*Aquele homem é um lesma, até mete nojo a maneira como olha para as mulheres, especialmente quando estão de mini-saia.*”¹⁰⁹

levadeiro, subst. – pověřená osoba, která má na starost údržbu levád a distribuci vody: “*Trazer mais água à Levada do Norte é bom, diz um levadeiro contactado esta manhã pelo DIÁRIO, um homem que se ocupa da rega numa zona com 400 regantes e que tem de ouvir as queixas de quem quer mais.*”¹¹⁰ Podle Figueiredové se výraz používá také pro někoho, kdo je na oslavě nebo rodinné sešlosti pověřen distribucí alkoholových nápojů mezi hosty.¹¹¹

maneja, subst. – z anglického *manager*, vedoucí: *O maneja deste lugar é um gajo rijo.*

matagueira, subst. - vysoký, hustý porost (zpravidla plevele, trávy): *Com esta seca, a matagueira do vizinho preocupa-me muito.* | **matagal**

modilho, subst. – obličej ve smyslu dělat obličej, “ksichtit se”: “*Põe-te direito, não faças modilhos.*”¹¹² | **careta**

olho-de-boi, subst. – ruční svítilna: *Leve olho-de-boi, que vamos passar por um túnel no caminho.*

ovelha, subst. – pěna vznikající na hřebenech vln za větrného počasí: „*Com esta ventania, o mar está cheio de ovelhas!*”¹¹³

palheiro, subst. – přístřešek pro dobytek: *Vende-se terreno agrícola com palheiro no Machico.* | **estábulo**

pernil, subst. – cíp (pytle, povlečení): “*Despeja bem para que não fique nada no pernil.*”¹¹⁴

poncha, subst. – z anglického *punch*, typický nápoj, jehož základem je třtinový rum a citronová šťáva: *A melhor poncha da ilha bebe-se na Câmara de Lobos.*

raspa, subst. – stírací los: *Na semana passada, ganhei vinte euros com esta raspa.* | **raspadinha**

---

¹⁰⁹ Ibid., s. 141.

¹¹⁰ HENRIQUES, Paula. Levadeiro vê com bons olhos reforço da Levada do Norte. *Diário de Notícias* [online]. 2020 [cit. 2023-07-22]. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2020/10/7/75870-levadeiro-ve-com-bons-olhos-reforco-da-levada-do-norte#>

¹¹¹ FIGUEIREDO, Ana Cristina. Palavras d'aquintrodia: estudo sobre regionalismos madeirenses. 1. vydání. Lisboa: Fonte da Palavra, 2011, s. 142.

¹¹² Ibid., s. 146.

¹¹³ Ibid., s. 147.

¹¹⁴ Ibid., s. 151.

refundiar, v. – rozházet, obrátit vzhůru nohama při hledání něčeho: “*Para que é que andaste a refundiar a roupa que estava nesta gaveta?*”¹¹⁵

reque, subst. – zbytečnost, nesmysl (o věci): *Limpa o teu quarto e deita todos os reques no lixo.*

roeza, subst. – hlad, chuť: *Cheirar os teus cozinhados dá me uma roeza!* | **fome, appetite**

semilha, subst. – brambora: „*A Casa da Madeira de Lisboa promoveu recentemente um arraial madeirense. No menu, faltou a semilha. Ou melhor, alguém escreveu batata cozida mas, se calhar, queria dizer semilha. Ou então quis mesmo referir-se a batata mas faltou o doce!*”¹¹⁶ | **batata**

stefan, subst. – z anglického *stepney*, náhradní pneumatika. Výraz *stepney* se používá pro náhradní pneumatiku v některých zemích, které v minulosti byly součástí britského impéria, např. v Indii.¹¹⁷ | **sobresselente, pneu de reserva**

tabaibo, subst. – ovoce, plod opuncie: “*Em pleno Dia das Mentiras, a Brisa lança um novo refrigerante... com sabor a ‘tabaibo’.*”¹¹⁸ | **figo-da-índia**

tapa-sol/tapassol, subst. – okenice, které chrání před sluncem, ale dovolují proudit vzduchu: *É preciso limpar os tapassóis, que estão cheios de poeira.*

tarraço, subst. – opilec: *O marido da Joana é um tarraço, passa o dia na poncha.*

vaginha, substs. – zelená fazolka: *Às culturas tradicionais (...) juntavam-se as culturas «pobres», mas que acabavam por adquirir valor económico, a nível regional e externo também (batata comum ou semilha, para o madeirense, batata-doce, cebola, ervilhas, feijão, tomate, vaginha ou feijão em vagem e frutas (...)).*¹¹⁹ | **feijão verde**

vestuário, subst. – z latinského *vestiarium*, šatník, skříň na šaty: *Vou ao IKEA a ver se compro um novo vestuário.* | **guarda-fatos, roupeiro**

---

¹¹⁵ Ibid., s. 156.

¹¹⁶ SILVA, Emanuel. Estepilha, duas vezes batata...ou semilha! [online]. Funchal Notícias. 2018. Dostupné z: <https://funchalnoticias.net/2018/07/21/estepilha-duas-vezes-batata-ou-semilha/#>. [cit. 2023-07-22].

¹¹⁷ Stepney. [online]. In: *Cambridge Dictionary*. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/stepney>. [cit. 2023-07-22].

¹¹⁸ RODRIGUES, Fabrício. Brisa lança novo sabor... no dia das Petas. Online. *Diário de Notícias*. 2019. Dostupné z: <https://www.dnoticias.pt/2019/4/1/175187-brisa-lanca-novo-sabor-no-dia-das-petas/#>. [cit. 2023-07-22].

¹¹⁹ CABAÇO, André Emanuel de Carvalho. Centro Internacional de Negócios da Madeira: objetivos e características fundamentais. Lisboa: ISCAL, 2016, s. 6. Disertační práce.

visgo, subst. – guma, kaučuk: *O nosso sapato de segurança tem sola de visgo.* | **borracha, cauchu**

Příloha č. II: DOTAZNÍK

Caros/caras respondentes,

muito gosto em vos conhecer. O meu nome é Kamila e sou estudante de licenciatura em Português Língua Estrangeira. De momento, estou a trabalhar na minha tese do nome "Características do léxico específico do falar madeirense", cujo objectivo é estudar a expansão de expressões específicas madeirenses entre os falantes do português na ilha da Madeira. O falar madeirense é um dos tesouros bem guardados da Madeira e merece a nossa atenção, igual à que as belezas naturais e outros aspectos da cultura local estão a receber. Gostaria portanto de vos pedir para participarem neste inquérito.

Antes de começarmos o mesmo, falem-me, por favor, um pouco de vocês.

(Escolhe a opção que o descreve o mais verdadeiramente/correctamente)

(1) O português é a minha língua materna. Sim Não

(2) Falo o dialecto madeirense. Sim Não

(3) Sou natural da Madeira Sim Não

(4) Sou residente do distrito de -

Calheta Ponta do Sol Ribeira Brava Câmara de Lobos Funchal Santa Cruz Machico

Santana São Vicente Porto Moniz não resido na Madeira

(5) Estou na faixa etária de –

0-29 anos 30-45 anos 46-59 anos 60-80 anos 81+ anos

(6) Sou de sexo feminino masculino

(7) O maior grau de escolaridade que concluí é o: ensino básico

ensino secundário

ensino superior

(8) A minha profissão é _____

Nas páginas seguintes apresentamos uma lista de expressões próprias da Madeira.

Leia bem a expressão na primeira coluna e **selecione o seu significado das opções (1), (2) e (3) ou, se o desconhecer, escolha a opção (4) – “desconheço”**. No ponto (5), indique, por favor, se costuma usar a expressão ao falar, ou não. O tempo que vai precisar para concluir o inquérito é **10 minutos**.

Agradeço a sua participação e desejo-lhe um dia muito feliz. *Atenciosamente, Kamila*

termo	significado				usa esta expressão?	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
abelha	☐ avião	☐ táxi	☐ pessoa trabalhadora	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
adufa	☐ banho de vapor, sauna	☐ quem anda com a cabeça nas nuvens	☐ abertura no pavimento para recolher águas pluviais	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
alardo	☐ crepúsculo	☐ ferramenta	☐ tipo de especiaria	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
arcas	☐ sobranceiras	☐ quem é de confiança	☐ costas	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
baboseira	☐ mimo	☐ arrependimento	☐ asneira	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
babuja	☐ penteado	☐ orgulho	☐ tipo de zona marítima	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
bilhadeiro	☐ vendedor de lotaria	☐ vendedor ambulante	☐ conversador	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
bolo-do-caco	☐ garraão redondo	☐ espécie de pão	☐ bolo de aniversário	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
busico, -a	☐ criança, animal pequeno	☐ espécie de molusco marinho	☐ quem tem gosto sofisticado	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
calhau	☐ casa em pedra	☐ abdominais	☐ praia pedregosa	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
dentinho	☐ pequena quantidade	☐ aperitivo	☐ pastilha	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
encadeado	☐ estupefacto	☐ ofuscado	☐ tímido	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
escafiar	☐ maldizer	☐ limpar	☐ fazer colheita	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
esfrancelhado	☐ partido (vidro)	☐ arrumado	☐ despenteado	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
esvarar	☐ escorregar	☐ rasgar	☐ escalar	☐ desconheço	☐ sim	☐ não

favado	☐ afastado	☐ perdido	☐ picado por insectos	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
ferramentada	☐ ação de falar muito alto	☐ festa barulhenta do vizinho	☐ sessão de treino no ginásio	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
furado	☐ doce de canela	☐ túnel	☐ poço	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
gancho	☐ braço dobrado pelo cotovelo	☐ nariz torto	☐ perseguidor	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
garanito	☐ padrão de calçada	☐ ponto do bordado	☐ espécie de ave marinha	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
graxa	☐ banha de porco	☐ elogio	☐ creme facial	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
heréu	☐ proprietário de terreno agrícola	☐ arrendatário de terreno agrícola	☐ proprietário/arrendatário de água de rega	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
horário	☐ notícias	☐ autocarro	☐ jornal	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
ingurentado	☐ desgastado	☐ pendurado, suspenso	☐ desequilibrado, instável	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
lambiscar	☐ incomodar	☐ mentir	☐ revelar segredos	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
lesma	☐ quem percorre com o olhar o corpo de alguém	☐ autocarro que faz todas as paragens do percurso	☐ quem não consegue ficar de pé por ter bebido demais	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
levadeiro	☐ guia de turismo	☐ quem cuida das levadas	☐ motorista	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
maneja	☐ supervisor	☐ motorista	☐ sogra	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
matagueira	☐ extensa área de mato	☐ confusão	☐ cabelo despenteado	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
modilho	☐ mau hábito	☐ obstáculo	☐ careta	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
olho-de-boi	☐ sino, chocalho	☐ lanterna, pilha	☐ sol	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
ovelha	☐ nuvens nos picos	☐ quem tem cabelo encaracolado	☐ espuma no mar	☐ desconheço	☐ sim	☐ não

palheiro	☐ estábulo	☐ sinal de trânsito	☐ tosta mista	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
pernil	☐ bengaleiro, cabide de pé	☐ esquina do fundo de saco	☐ misturador de tintas	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
poncha	☐ vestido sem mangas	☐ limão	☐ bebida alcoólica	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
raspa	☐ lotaria instantânea	☐ picadora	☐ ementa	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
refundiar	☐ revelar segredos antigos	☐ dar volta de 180°	☐ desarrumar gavetas à procura de alguma coisa	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
reque	☐ objecto inútil/sem valor	☐ brinquedo	☐ anel	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
roeza	☐ zumbido nos ouvidos	☐ apetite, fome	☐ dor de cabeça	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
semilha	☐ papa de maizena	☐ recipiente para armazenar sementes	☐ batata	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
stefan	☐ turista, estrangeiro	☐ sobressalente	☐ espelho de bolso	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
tabaibo	☐ cigarro	☐ uvas	☐ figo-de-índia	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
tapa-sol/tapassol	☐ óculos de sol	☐ chapéu de sol	☐ persiana	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
tarraço	☐ descuidado	☐ bêbado	☐ irresponsável	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
vaginha	☐ papaia	☐ feijão verde	☐ caroço	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
vestuário	☐ mercado de rua	☐ montra	☐ roupeiro	☐ desconheço	☐ sim	☐ não
visgo	☐ borracha	☐ miradouro	☐ rebanho	☐ desconheço	☐ sim	☐ não

Příloha č. III: MAPA MADEIRY

Zdroj: Densidade Populacional, por freguesia, 2021. *Resultados Definitivos dos CENSOS 2021*. [online]. In: Direção Regional de Estatística da Madeira. 2023. Dostupné z: <https://estatistica.madeira.gov.pt/download-now/social/popcondsoc-pt/popcondsoc-censos-pt/popcondsoc-censos-emfoco-pt/send/47-censos-emfoco/15577-em-foco-censos-2021-resultados-definitivos-1.html>. [cit. 2023-12-12]. Upraveno.